

Poticanje pozitivnih odnosa u razredu

Prah, Lucija

Master's thesis / Diplomski rad

2020

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Zagreb, Faculty of Teacher Education / Sveučilište u Zagrebu, Učiteljski fakultet**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:147:572054>

Rights / Prava: [In copyright](#)/[Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2025-01-05**

Repository / Repozitorij:

[University of Zagreb Faculty of Teacher Education - Digital repository](#)

**SVEUČILIŠTE U ZAGREBU
UČITELJSKI FAKULTET
ODSJEK ZA UČITELJSKE STUDIJE**

**LUCIJA PRAH
DIPLOMSKI RAD**

**POTICANJE POZITIVNIH ODNOSA U
RAZREDU**

Zagreb, rujan 2020.

**SVEUČILIŠTE U ZAGREBU
UČITELJSKI FAKULTET
ODSJEK ZA UČITELJSKE STUDIJE
(Zagreb)**

DIPLOMSKI RAD

Ime i prezime pristupnika: Lucija Prah

**TEMA DIPLOMSKOG RADA: POTICANJE POZITIVNIH
ODNOSA U RAZREDU**

MENTOR: prof. dr. sc. Vesna Bilić

Zagreb, rujan 2020.

SADRŽAJ (POPIS POGLAVLJA)

UVOD	1
TEORIJSKI DIO	3
1. RELACIJSKA PEDAGOGIJA	3
2. ODNOSI U ŠKOLI.....	4
2.1. Odnosi između učitelja i učenika	4
2.2. Odnosi učenika i njihovih roditelja prema učiteljima	7
2.3. Odnosi među odgojno obrazovnim djelatnicima	8
3. ODNOSI U RAZREDU	12
3.1. Pozitivni odnosi.....	14
3.2. Negativni odnosi.....	17
4. NASILJE	20
4.1. Vršnjačko nasilje	22
4.2. Oblici vršnjačkog nasilja.....	24
4.2.1. Klasično nasilje.....	25
4.2.2. Elektroničko nasilje.....	29
NEKI KREATIVNI PRISTUPI U STVARANJU POZITIVNIH ODNOSA U ŠKOLI	31
1. Poticanje pozitivnih odnosa među učenicima	32
2. Poticanje pozitivnih odnosa učitelja, učenika i njihovih roditelja.....	42
3. Poticanje pozitivnih odnosa među zaposlenicima u školi.....	44
ZAKLJUČAK.....	47
PRILOZI	49
Prilog 1 – Anketa	49
POPIS SLIKA	52
POPIS TABLICA	52
LITERATURA	53
IZJAVA O SAMOSTALNOJ IZRADI RADA.....	55

SAŽETAK

Čovjek kao društveno biće tijekom života izgrađuje različite odnose s drugim ljudima. Kako bi određena zajednica funkcionirala, važno je da njezini članovi razviju kvalitetne, pozitivne i iskrene suradničke odnose. Veliku ulogu u stvaranju i razvijanju tih odnosa imaju škole kao odgojno-obrazovne ustanove. To su važna mjesta u kojima djeca odrastaju, uče, komuniciraju s drugom djecom i razvijaju međusobne odnose. Kroz odgojno-obrazovni rad i primjere dobre prakse stječu polazna znanja. S druge strane, ako se ne pridaje dovoljno pažnje samom interesu za razvoj i poticanje pozitivnih odnosa kod učenika, moglo bi doći do nepoželjnih odnosa i nepoželjnog ponašanja. Takvi odnosi često mogu prerasti i u nasilje, koje predstavlja jedan od većih problema suvremenog društva. Sa spomenutim problemima gotovo se svakodnevno susrećemo i u medijskom prostoru.

U teorijskom dijelu ovoga rada analizirat će se vrste pozitivnih i negativnih odnosa. Naime, proučavat će se odnosi među učenicima, odnosi između učenika i učitelja te odnosi među učiteljima, stručnim suradnicima i roditeljima. U ovome se dijelu rada također objašnjavaju pojmovi kao što su relacijska pedagogija, pozitivni i negativni odnosi, nasilje i vršnjačko nasilje. Potom se analiziraju oblici nasilja i njihova obilježja. Uzimajući u obzir sve navedene vrste odnosa, analizirat će se njihovi pozitivni i negativni oblici, kao i posljedice koje oni imaju na same sudionike tih odnosa.

U drugom dijelu rada prikazane su radionice kojima bi učitelji trebali poticati pozitivne odnose, kako među samim učenicima tako i općenito u školskom okruženju. Naglasak je na radionicama koje su namijenjene učenicima kako bi poboljšali međusobne odnose unutar razreda. Radionice su podijeljene na četiri područja koja će potaknuti učenike da porade na pozitivnim odnosima kao što su tolerancija, stereotipi i predrasude, prava djeteta te rješavanje sukoba. Glavni su ciljevi ovih radionica zbližiti učenike u razredu, potaknuti ih na razmišljanje o tome kako se osjećaju učenici koji su drugačiji te kako prihvatiti različitosti. Radionice će također tematizirati rješavanje sukoba na miran način, a ne putem nasilja te će kod učenika potaknuti razvijanje kvalitetnih i podržavajućih suradničkih odnosa.

Ključne riječi: relacijska pedagogija, pozitivni odnosi, negativni odnosi, nasilje, oblici nasilja.

SUMMARY

Encouraging positive relationships in the classroom

As a social being, man develops all kinds of relationships with one another. In order for a certain community to function, it is important for all the members of said community to develop and nurture quality positive and honest cooperative relations. Schools as education facilities, therefore, make important environments in which these are made. They are important places in which children grow, learn and communicate with their peers, thus forming relationships. Through education and good examples they acquire basic knowledge. On the other hand, if too little attention is brought towards the interest to develop and encourage positive relations between pupils, unwanted types of relationships and behaviour can occur. These relationships and behaviours can often grow into violence, abuse and bullying. Violence and abuse is an ever increasing problem in society and it is present in media almost every day.

In the theoretical part of this thesis, different kinds of positive and negative relationships are analyzed. Relationships divided into the following groups are analyzed: relationships between students, relationships between students and teachers as well as relationships between teachers, school associates and parents. In the theoretical part of this thesis the following terms and concepts are defined: relational pedagogy, positive relations, negative relations, violence, abuse and bullying. Following that, forms of violence and abuse are analyzed along with their characteristics. Through all the relationships, positive and negative forms of relations are analyzed as well as the consequences they have for participants in these relations.

In the second part of this thesis, workshops through which teachers should encourage positive relations amongst pupils, and generally in school a an environment, are presented. The emphasis is on the workshops which have encouragement to form positive relations as their goal. These workshops are divided into four domains social awareness, .prejudice and stereotype . children's rights, conflict resolution. The main goals of these workshops are: draw students closer to each other, encourage them to think about how those who are „different“ feel, how to accept each others differences

and how to resolve their conflicts in an acceptable and peaceful manner as opposed to via violence and abuse as well as developing encouraging cooperative relations.

Key words: relational pedagogy, positive relationships, negative relationships, violence and abuse, forms of violence and abuse.

UVOD

Ljudi kao društvena bića tijekom života neprestano stvaraju i komuniciraju te je stoga razumljivo da izgrađuju različite vrste odnosa s drugim ljudima, a kakvi će odnosi biti najčešće ovisi upravo o njima. Neki su odnosi površni, neki dublji, neki od njih su prijateljski, a neki su poslovni...

Kako bi ljudsko društvo uopće moglo komunicirati te samim time i opstati, potrebno je stvarati odnose koji ne remete miran suživot. Upravo zbog toga su nastale i određene društvene norme koje se u odnosima moraju poštivati.

Dijete neprestano raste i uči te stvara određenu sliku o odnosima promatrajući roditelje i bližu okolinu, a dolaskom u školu ono počinje samostalno uspostavljati posebnu vrstu odnosa s vršnjacima. Pritom su djetetu potrebni pomoć i vodstvo kako bi što bolje spoznalo i razumjelo tu vrlo važnu vrstu odnosa. U protivnom može doći do poremećaja u odnosima koji vrlo često završavaju i nasiljem.

U pedagogiji su odnosi definirani na različite načine, što posebno ovisi o gledištu iz kojega proizlaze. Odnosi su iznimno bitni i zato je važno da budu dobri i kvalitetni. Njihova kvaliteta utječe na djecu, točnije na njihov razvoj, obrazovanje i odgoj. Osim toga, „svako spominjanje kvalitete i primjerenosti odnosa uključuje društvene norme i poligon je za socijalne utjecaje koji postavljaju standard u doživljavanju načina održavanja odnosa među ljudima“ (Lebedina Manzoni, 2016, str. 70).

Kao što je već spomenuto, odnosi mogu biti različiti i definiraju se s obzirom na njihove sudionike. Što se tiče odnosa u školskom kontekstu, u njih spadaju odnosi između učitelja/nastavnika i učenika, odnosi među učenicima, odnosi među učiteljima te odnosi između roditelja i učitelja. Iako se na Učiteljskom fakultetu mnogo govori o odnosima, moguće je steći dojam da se o njima govori usputno. Budući da su odnosi u školskom kontekstu iznimno važni, a posebice odnosi među vršnjacima, oni su okosnica ovoga diplomskog rada. Interes za ovu temu pojavio se tijekom pohađanja kolegija „Nasilje u školskom kontekstu“ koji je autorica ovog

rada slušala tijekom studiranja na Učiteljskom fakultetu Sveučilišta u Zagrebu. Na tom se kolegiju, osim o nasilju, govorilo i o odnosima u školi.

U školskoj svakodnevici „odnosi s drugima općenito uvelike utječu na osjećaj sreće i životnog zadovoljstva“ (Lebedina Manzoni, 2016, str. 71). Svaki odnos može biti pozitivan i negativan, a u ovom diplomskom radu naglasak će biti na pozitivnim odnosima.

Nažalost, češće se govori o negativnim odnosima, osobito u medijima. Sve je više nasilja u školama, u razredima (Bilić, 2018). Nije nužno riječ o fizičkom i verbalnom nasilju koje je najlakše zapaziti, već se često radi o neizravnim oblicima nasilja koji se teže uočavaju i pritom imaju ozbiljne posljedice na mentalno zdravlje. Postoje razne vrste nasilja, no fizičko je nasilje najizraženije i smatra se najvidljivijim oblikom. Pritom često bivaju kažnjena samo djeca koja su fizički nasilna, bez uzimanja u obzir i drugih sudionika koji mogu biti uzrok tog nasilja.

Poznato je da su pojedina djeca žrtve nasilja i moguće je da upravo zbog toga svakodnevno odlaze u školu uplašena. Postavlja se pitanje postoji li netko komu se djeca uvijek mogu povjeriti, odnosno osoba koja takvoj djeci može pružiti pomoć i uvijek biti dostupna.

Veliki problem predstavlja i elektroničko nasilje koje je danas, u 21. stoljeću, vjerojatno i najraširenije. Ovakva vrsta nasilja vrlo je „popularna“ zato što pojedinci mogu biti anonimni i skrivati se iza svojih profila. To je razlog zbog kojeg nitko ne zna da upravo oni potiču nasilje služeći se elektroničkim uređajima i koristeći društvene mreže.

Nasilje je, nažalost, prisutno svuda oko nas, kako diljem svijeta tako i u Hrvatskoj. Žrtve su najčešće povučenijska djeca, često slabijeg imovinskog statusa i socijalnih vještina ili čak djeca s posebnim potrebama.

Zašto uopće dolazi do nasilja? Kako bismo mogli govoriti o nasilju u školi, potrebno je prije svega definirati odnose jer, kao što je poznato, kvaliteta odnosa uvjetuje i ponašanje pojedinaca.

TEORIJSKI DIO

1. RELACIJSKA PEDAGOGIJA

Novi smjer u pedagogiji koji se bavi odnosima naziva se relacijska pedagogija te predstavlja veliki izazov za znanstvenike i praktičare (Bilić, 2016 a). Pedagogija je definirana kao „društvena znanost koja proučava, istražuje i unaprjeđuje odgoj i obrazovanje, te proučava različite utjecaje na individualni i socijalni razvoj kao i druge čimbenike, procese i sadržaje oblikovanja ljudske osobnosti i identiteta“ (Hrvatska enciklopedija, 2020). Relacijska pedagogija ili, kako je mnogi nazivaju, pedagogija odnosa zapravo pripada odgojno-obrazovnoj teoriji i bavi se upravo odnosima koje ljudi stvaraju tijekom svojega života, a ujedno je i okvir za temu ovoga diplomskog rada. Moderna se znanost sve više udaljava od analize ponašanja, a usmjerava se na odnose. U današnje se vrijeme u školama naglasak stavlja na obrazovanje, točnije na ocjene, ocjenjivanje, provjere znanja i postizanje odličnih rezultata, a zanemaruju se odgojni aspekti (Aspelin, 2011 prema Bilić, 2016 a). Odgoj i relacijski aspekti trebali bi imati jednaku važnost, odnosno učitelji i profesori trebali bi odgoju pridavati podjednaku pažnju kao i obrazovanju. Škola ne može biti daleko od života te su stoga i odgoj i obrazovanje međusobno povezani. U praksi se pokazalo da problemi među sudionicima odnosa u školama postaju sve izraženiji, pa je proučavanje relacijske pedagogije u tom kontekstu iznimno važno. Posebice zato što sudionici tih odnosa ističu potrebu za međusobnom suradnjom i povezivanjem s drugima. Odnosi su dio svakodnevnog života svih ljudskih bića. Naime, „sve je jasnije da ljudska bića postoje u odnosima, oni su i proizvod tih odnosa, ali se i realiziraju preko odnosa“ (Aspelin, 2014 prema Bilić, 2016 a, str. 7). Buber (1997) napominje da je u početku odnos, dok Stojanov (2011) dodaje da je taj odnos temelj svega te osnovni oblik ljudskog postojanja. S druge strane, Akrap (2015) ističe da je odnos ključ za razumijevanje ljudskog identiteta.

2. ODNOSI U ŠKOLI

Kada je riječ o samim sudionicima odnosa, u odgojno-obrazovanim ustanovama postoje odnosi među učenicima, odnosi između učitelja, učenika i njihovih roditelja te odnosi među učiteljima. Također se mogu navesti i odnosi između drugih školskih suradnika (npr. pedagoga i ravnatelja) i učitelja. Kolak (2016) navodi da „postoje brojni čimbenici koji utječu na odnose u školi, ali zasigurno u najvećoj mjeri na njih utječu sami odgojno-obrazovni djelatnici“ (Kolak, 2016, str. 20). Postoje podržavajući, prijateljski i pozitivni odnosi te kao suprotnost njima nepodržavajući, neprijateljski i negativni odnosi. Svaka osoba sama izabire odnose kakve želi imati i stvarati tijekom svojega života. Odrasli ljudi spremni su prihvatiti određene odnose ili odbaciti one koji im ne odgovaraju, dok djecu treba usmjeriti da pravilno raspoznaju koji su odnosi za njih pozitivni, a koji su negativni. Kao što pozitivni odnosi donose mnoge dobrobiti i pozitivne posljedice, tako i negativni odnosi uzrokuju negativne posljedice koje mogu trajno obilježiti osobu i pratiti je kroz život. U sljedećem će poglavlju biti riječ o pozitivnim, podržavajućim i prijateljskim odnosima te o obilježjima i posljedicama negativnih, nepodržavajućih i neprijateljskih odnosa. Pozitivne je odnose u svim skupinama potrebno njegovati, čuvati i podržavati, dok negativne odnose unutar odgojno-obrazovnih ustanova treba „iskorijeniti“ kako bi se učenici, učitelji i svi ostali sudionici školskog procesa osjećali što bolje i ugodnije.

2.1. Odnosi između učitelja i učenika

Moguće je primijetiti da odnosi između učitelja i učenika u današnje vrijeme nisu ni približno onakvi kakvi su bili nekada. Prije su se učitelji smatrali uglednim članovima društvenih zajednica i rijetko tko im je proturječio, pogotovo kada je riječ o učenicima. Za njih su njihovi učitelji bili „Bog i batina“ te su učenici prema njima osjećali duboko poštovanje i tako su se prema učiteljima i odnosili. U novije se vrijeme može svakodnevno u novinama naići na članke o nasilju učenika nad učiteljima, češće nego na one o nasilju učitelja nad učenicima. Poznato je koliko je

važno da u razvijanju pozitivnih odnosa djeca imaju dobre primjere kod odraslih osoba. Zato je bitno da roditelji potiču takve odnose kod kuće, dok u školi to trebaju činiti učitelji. Za razvoj odnosa kod djece nisu važni samo oni koje djeca uspostavljaju s vršnjacima, već su vrlo bitni i odnosi djece i odraslih. Učitelj je važan čimbenik u procesu učenja, što potvrđuju i brojni empirijski nalazi (Šimić Šašić, 2016). S obzirom na to da učenici gotovo četvrtinu svojega vremena provode u školama, jasno je da će učitelji utjecati na njihov cjelokupan razvoj. Roorda i sur. (2011) smatraju da kvaliteta odnosa između učitelja i učenika pokazuje značajnu povezanost s učeničkim socijalnim funkcioniranjem, angažmanom u učenju, ponašajnim problemima i akademskim postignućem.

Odnos učitelj – učenik nije isti u svim fazama djetetova života i zato se proučava unutar nekoliko različitih teorijskih okvira. Davis (2003, prema Šimić Šašić 2016) navodi nekoliko različitih teorijskih okvira koje povezuje s različitim fazama djetetova razvoja, to jest razinama obrazovanja. Teorijski okvir koji je za ovu temu najbitniji onaj je koji podrazumijeva odnos između učitelja i učenika u nižim razredima osnovne škole. Ako je dijete razvilo pozitivan odnos s roditeljima, velike su šanse da će, zbog povjerenja u druge i osjećaja sigurnosti, nastaviti razvijati takav odnos i s učiteljem. Prema Šimić Šašić (2016), kvaliteta se nastavničkih odnosa iz perspektive privrženosti definira posredstvom triju dimenzija. Prvu dimenziju čini bliskost koja označava stupanj topline i otvorenosti. Drugu dimenziju čini konflikt te posljednju, onu koja se odnosi na pretjerano ovisno i nametljivo ponašanje djeteta, čini ovisnost. Djeca kada krenu u školu imaju iskustva u stvaranju odnosa već otprije, točnije sa svojim roditeljima, odgajateljima u vrtiću i slično. Ti odnosi, to jest modeli odnosa koje učenici poznaju od ranije, utjecat će na njihove odnose s učiteljima. Istraživanja su pokazala da će djeca koja imaju pozitivna iskustva u ranijim odnosima te pokazuju sigurnu privrženost (visoka bliskost, niski sukob i umjerena ovisnost) imati bolje odnose s vršnjacima i učiteljima, bolje će se prilagođavati društvu i imat će veće samopouzdanje te razvijenije vještine suočavanja sa stresom. Djeca koja nemaju pozitivnih iskustava u razvijanju odnosa u ranijoj dobi te ne pokazuju sigurnu privrženost (niska bliskost s varirajućim razinama sukoba i ovisnosti) teže se prilagođavaju, imaju negativan stav o sebi, niže samopoštovanje te pokazuju teškoće u regulaciji stresa u novom okruženju (Šašić Šimić, 2016). Odnos između učenika i učitelja iznimno je važan na svim razinama

obrazovanja. Dakle, odnos koji učenici njeguju sa svojim učiteljima utječe na njihovu školsku prilagodbu, ponašajne probleme, angažman u učenju, akademska postignuća te na povezanost kvalitete nastavnčkog odnosa s učeničkim socijalnim funkcioniranjem (Roorda i sur., 2011). Ukupna motiviranost učenika i pogled na obrazovne procese također proizlaze iz njihovog odnosa s učiteljima.

Postoji nekoliko čimbenika koji mogu utjecati na odnos učenika i njihovih učitelja. To su dob, spol i temperament učenika te učenici koji su u riziku od školskog neuspjeha. Kada se radi o učiteljima, na njihov odnos s učenicima mogu utjecati spol, radno iskustvo te metodološke specifičnosti. Istraživanja su pokazala da dob učenika utječe na odnose s učiteljima, budući da se ispostavilo da su učenici u ranijoj školskoj dobi privrženiji svojim učiteljima negoli stariji učenici koji su u višim razredima osnovne škole i koji su usmjereniji na odnose s vršnjacima. Dok se učenici nižih razreda tijekom svojeg obrazovanja susreću s manjim brojem učitelja, učenici viših razreda osnovne škole iz svakoga predmeta imaju drugog predmetnog profesora. S obzirom na to da djevojčice manje prihvaćaju konfliktne odnose u usporedbi s dječacima, one imaju veću potrebu stvarati bliske odnose s drugim ljudima općenito, pa tako i s učiteljima. Tomu u prilog govore i novija istraživanja koja „sugeriraju da nastavnici ostvaruju različitu vrstu interakcije s učenicama nego s učenicima na svim razinama obrazovanja“ (Šimić Šašić, 2016, str. 117). Dječaci općenito češće pokazuju antisocijalno ponašanje, manjak komunikacije s učiteljima te češće primjenjuju neverbalnu i verbalnu agresivnost, što dovodi do „lošijih“ odnosa s njihovim učiteljima. Temperament učenika također je jedan od čimbenika o kojima ovisi odnos između učitelja i učenika. Oni učenici koji češće ometaju nastavu, a to su učenici s visokom aktivnošću, visokom negativnom reaktivnošću i s niskom razinom ustrajnosti u zadatku, češće ostvaruju negativnu interakciju s učiteljem (Šimić Šašić, 2016). S druge su strane učenici koji ne ometaju nastavu, a to su oni s niskom razinom aktivnosti i negativne reaktivnosti te s visokom razinom ustrajnosti u zadatku, imaju više pozitivnih odnosa sa svojim učiteljima. Učenicima koji su u riziku od školskog neuspjeha smatraju se ponajviše oni koji su doselili iz drugih sredina ili pak pripadaju manjinama, zatim učenici koji su lošijeg socioekonomskog statusa, učenici s teškoćama u razvoju, učenici s problemima u ponašanju te učenici lošije roditeljske skrbi. Takvi učenici pripadaju posebno „rizičnoj“ skupini te zbog toga mogu imati probleme u odnosima sa svojim

učiteljima, što ipak ovisi o njihovim ranijim iskustvima stupanja u razne odnose. Učitelji ne bi trebali na temelju djetetovih roditelja, pripadnosti, nacionalnosti i slično određivati kakav će odnos s njima razvijati, već bi svu djecu trebali gledati jednako.

Istraživanja su pokazala povezanost spola učitelja i njihova radnog iskustva s načinima komunikacije s učenicima, pa tako „neka istraživanja sugeriraju da učiteljice upućuju značajno više pohvala, prihvaćanja, ispravaka i kritika učenicima nego učenicama, dok učitelji nastoje biti jednaki sa svim učenicima“ (Šimić Šašić, 2016, str. 121). Učenici, a često i njihovi roditelji, učitelje s više radnog iskustva doživljavaju strožima te smatraju da bolje rukovode razredom i da lakše postižu disciplinu. Učitelji koji duže rade u određenoj školi ponekad znaju biti „na glasu“, tako da roditelji kad upisuju djecu u prvi razred otprilike znaju kakva/kakav je učiteljica/učitelj koju/kojeg će njihova djeca dobiti. To je pogotovo izraženo u malim sredinama u kojima su škole manje pa je samim time manji i broj učitelja koji ondje radi. Određena su istraživanja pokazala da će se negativna iskustva i uvjerenja više odraziti na ponašanje iskusnijih učitelja koji se tada negativnije ponašaju prema učenicima u odnosu na one neiskusnije.

Bitno je naglasiti da će učenici stvoriti lošu sliku o sebi ako učitelji ne razviju pozitivne odnose s učenicima te ako smatraju učenike lošima, zločestima, glupima i slično. Učitelji su stariji i iskusniji pa bi zato trebali biti pozitivan primjer svojim učenicima te ih poticati, podržavati i stvarati međusobno pozitivne odnose. Tako će i sami učenici imati bolju sliku o sebi, što će pozitivno utjecati i na njihovo daljnje obrazovanje.

2.2. Odnosi učenika i njihovih roditelja prema učiteljima

Iako su odnosi učenika i roditelja prema učiteljima često pozitivni, u novije vrijeme zabrinjava činjenica da, osim učenika, nasilje nad učiteljima vrše i njihovi roditelji. Često se slika odnosa između učitelja i učenika može preslikati na odnos učitelja s učenikovim roditeljima. Svaki roditelj misli da zna kakvo je njegovo dijete i što je za njega najbolje. Način komunikacije između učitelja i roditelja ključan je za daljnji razvoj njihova odnosa. Jasno je da će se svaki učitelj ponekad susresti s

neprimjerenim ponašanjem svojih učenika i da će to podijeliti s njihovim roditeljima, ali nijednom roditelju „nije lako“ čuti nešto loše o njihovom djetetu. Ključ svega je komunikacija i uvažavanje na relaciji učitelj – roditelji. Naime, „konfliktni odnosi među učenicima te između nastavnika i učenika, koji se ne razrješavaju pravovremeno i na kvalitetan način nerijetko vode, bolje reći eskaliraju, u nasilje (Bilić, 2016, str. 181). Nasilje nad učiteljima najčešće vrše učenici starije dobi, to jest oni u višim razredima osnovne škole, dok nad učiteljima koji predaju u nižim razredima nasilje češće vrše roditelji nego učenici. Postoje razni oblici nasilja koji se ponekad možda i ne smatraju nasiljem. To može biti neprestano ometanje nastave od strane učenika ili grupe učenika, što uključuje gađanje učitelja kredom ili papirićima, guranje, povlačenje i slično, dovoljno da se tim postupcima od strane pojedinaca ili grupe ometa rad obrazovnog procesa (učitelja i ostalih učenika koji žele nešto naučiti). Osim fizičkog nasilja, postoje i verbalno, relacijsko te elektroničko nasilje prema učiteljima. Zabrinjavajuć je podatak da je, prema jednom istraživanju (Lokmić, Opić, Bilić, 2013) provedenom u Republici Hrvatskoj, od 175 ispitanih nastavnika njih čak 74 % doživjelo nasilje. Učitelji se najčešće osjećaju tužno, razočarano i bijesno nakon doživljenog nasilja od strane učenika i njihovih roditelja. Većina se obrati za pomoć svojim kolegama ili ravnateljima želeći što prije suzbiti nasilje, dok određeni postotak razmišlja o napuštanju svojega radnog mjesta. Stoga ne čudi činjenica da „doživljeno nasilje negativno utječe na zdravlje učitelja i različite aspekte obavljanja posla, a prema rezultatima istraživanja i na njihovu samoučinkovitost u radu“ (Bilić, 2016 b, str. 221).

2.3. Odnosi među odgojno-obrazovnim djelatnicima

Kao što na učenike odnos s učiteljem može utjecati na njihovu motiviranost i na to kako se osjećaju u razrednom okruženju, tako i na učitelje odnos s drugim učiteljima i stručnim suradnicima može utjecati na njihovo zadovoljstvo, motiviranost i osjećaje u školskom okruženju. O odnosima među učiteljima vrlo se rijetko govori i piše budući da se naglasak najčešće stavlja na odnose između učitelja i učenika. Većina učitelja orijentirana je na samostalan rad u razredu pri kojemu se odvija nastava iza zatvorenih vrata te učitelji pritom samostalno ocjenjuju, procjenjuju i podučavaju

svoje učenike (Bilić, 2016 b). Većina učitelja više je orijentirana na učenike, točnije na odnose s njima i njihovim roditeljima pa sukladno tomu zapostavljaju odnose sa svojim kolegama. Ako učitelji ne njeguju svoje međusobne odnose, postavlja se pitanje daju li time dobar primjer svojim učenicima i mogu li tada utjecati na njihovo razvijanje odnosa s drugim učenicima. Dok u Gradu Zagrebu postoje velike škole koje mogu imati i do stotinjak školskih djelatnika, u manjim mjestima nalaze se škole koje broje svega nekoliko školskih djelatnika. Važno je istaknuti da nije isto njegovati odnose u manjim i većim školskim zajednicama. U svakom poslu bitna je kompetencija koja podrazumijeva vještine potrebne za timski rad i suradnju, pa tako i u posla učitelja. Ako učitelji ne njeguju međusobne pozitivne odnose, može doći i do mobinga, to jest do zlostavljanja na radnom mjestu. Kada se radi o učiteljima, moguće je razlikovati horizontalni i vertikalni mobing. Horizontalni mobing podrazumijeva nasilje nad učiteljem koje vrši ili vrše drugi učitelji koji su u „hijerarhiji“ na jednakoj razini. Do takvoga nasilja najčešće dolazi zbog prestiža, zavisti i statusa. Ono se također javlja prilikom sukoba oko zadataka i procesa te u sukobima vezanim uz odnose. S druge strane, vertikalni mobing predstavlja zlostavljanje i maltretiranje nadređenih (u školskom okruženju to bi bio ravnatelj koji maltretira svoje zaposlenike, npr. učitelje). U ovakvom „ravnatelj – učitelj slučaju“ sudionici nisu na istoj hijerarhijskoj razini, već su učitelji podređeni ravnateljima.

Kada je riječ o učiteljima koji su često izloženi zlostavljanju i koji su pritom nezadovoljni na svojem radnom mjestu, njihovo se nezadovoljstvo vrlo očito manifestira u radu s djecom. Štoviše, ako nemaju podršku drugih učitelja i razvijene pozitivne odnose, svoje će nezadovoljstvo „pretočiti“ i u odnose s učenicima. Svi ti sukobi proizlaze iz nedovoljno komunikacije, nesporazuma i nejasne komunikacije te nedostatka informiranosti. Sukobi ne pridonose dobrobiti pojedinca ni škole te ne proizvode ništa pozitivno (Bilić, 2016 b). Također, Bilić (2016 b) smatra da sukobi nisu vječni te da, ako se radi na njihovom „odmrzavanju“, mogu prerasti u pozitivne odnose i suradnju. Kada je riječ o sukobima, pa tako i o onima koji se javljaju među učiteljima, potrebno je otkriti zbog čega je do njih uopće došlo. Svaki učitelj ima potrebu dokazati se pred svojim kolegama, pogotovo kada je riječ o novom, mlađem učitelju, što bi nekim starijim kolegama moglo zasmetati. Isto tako, u jednom se kolektivu mogu naći različite generacije učitelja koji imaju drugačije poglede na obrazovanje i rad s djecom, a takve bi razlike mogle dovesti do podjele strana i

izbijanja sukoba. Postoje ljudi koji su dominantniji od drugih i teže superiornosti, žele moć i status te, nažalost, svoje interese stavljaju ispred interesa drugih. Bilo da je riječ o pojedincu ili grupi, takvi ljudi najčešće su prvi koji stvaraju negativne odnose s drugim zaposlenicima, to jest svojim kolegama. Kada se radi o učenicima, pa tako i o učiteljima, žrtve zlostavljanja najčešće su emocionalno nestabilne osobe, a suprotnost njima su zavidne, zle osobe koje teško prihvaćaju odgovornost za vlastite probleme i poteškoće. U školama bi se trebao staviti veći naglasak na suradnju školskih djelatnosti jer općenito se suradnja određuje kao rad na postizanju zajedničkih ciljeva koji služe za dobrobit svih sudionika (DeFour, 2003 prema Bilić, 2016 b). U svakoj bi se struci trebali njegovati kolegijalni odnosi, a nadređene bi osobe trebale poticati takve odnose među svojim zaposlenicima. Ako u nekoj školi postoji vertikalni mobing, kada npr. ravnatelj iskorištava svoju visoku poziciju da bi omalovažavao i zlostavljao učitelje, kako je onda moguće očekivati da će učitelji međusobno njegovati pozitivne odnose? Istraživanja pokazuju da učitelji koji se ugodno i sigurno osjećaju u svojem kolektivu te nisu izloženi nikakvom obliku nasilja, ni od strane nadređenih ni od strane svojih kolega, imaju puno veću motivaciju i produktivniji su u svojem radu. Uostalom, kako će učenici i njihovi roditelji cijeniti učitelje ako je vidljivo da ti isti učitelji nemaju podršku svojih kolega i ravnatelja. Svaki učitelj kreativan je na svoj način, a svi ljudi raspoložuju različitim idejama. Zato je u podučavanju, osim suradnje, iznimno bitna i razmjena ideja i znanja među učiteljima. Štoviše, od koga će mladi učitelji najviše naučiti o svojem zanimanju ako ne od starijih i iskusnijih kolega koji će im pomoći u njihovu radu. Razmatrajući širu perspektivu i uzimajući pritom u obzir škole u cijeloj državi, suradnja učitelja iznimno je bitna i za zajednički razvoj kurikuluma. Kako bi učitelji vratili svoj ugled koji su imali nekada, potrebna im je uzajamna podrška i suradnja. Nedavni prosvjedi i štrajk nastavnika ne bi bili mogući da se nastavnici i učitelji nisu udružili, surađivali i pritom bili ustrajni u borbi za ono što zaslužuju jer samo „kvalitetnijim međusobnim odnosima učitelji mogu vratiti naklonost roditelja i društva u cjelini, ukratko doprinijeti svom boljem statusu i ugledu učitelja u javnosti“ (Bilić, 2016 b, str. 172).

Na kvalitetu rada određene osobe, bez obzira na zanimanje i mjesto rada, utječe atmosfera u kojoj ta osoba radi i međusobni odnosi ostalih zaposlenika u kolektivu.

Taj utjecaj je posebno izražen ako je osoba izložena zlostavljanju pojedinca ili kolektiva.

Odnosi između ravnatelja, pedagoga i učitelja u školi vrlo su složeni, a pritom se ne vodi dovoljno računa o tome da takvi odnosi predstavljaju obrazac za ponašanje učenika. Vrijedi ponoviti da odrasli u školi svojim primjerom utječu na odnose učenika prema vršnjacima. Ravnateljeva najviša pozicija ponekad zna biti vrlo nezahvalna zato što o njemu ovise mnogi čimbenici unutar školskog sustava. Planiranjem i programiranjem ravnatelj određuje koliko će učinkovita biti škola, koje će se strategije koristiti te koji će učinak škola postići (Jurčić, 2016). Ravnatelj je glavna karika koja povezuje sve djelatnike jedne škole. Kao što bi u razredu učitelj trebao biti moderator, odnosno osoba koja će poticati učenike na pozitivne odnose, na isti bi način i ravnatelj trebao poticati pozitivne odnose među svim zaposlenicima škole. Osim ravnateljeve uloge rukovođenja i upravljanja školom, iznimno je bitna i njegova uloga u samoj skrbi o ljudima, točnije o zaposlenicima škole. Također, ravnatelj treba biti osoba koja umije raditi s ljudima te rješavati sukobe ako do njih dođe (Jurčić, 2016). Upravo su zato iznimno bitne osobine kvalitetnog ravnatelja dobro umijeće komunikacije, umijeće stvaranja suradnje, empatija i pravednost. Ono što škole razlikuje jedne od drugih su kreativnost i inovativnost koje svaku školu čine jedinstvenom i posebnom, a upravo je ravnatelj osoba koja može najviše utjecati na razvoj škole. Kako bi škola dobro funkcionirala, kao i svaka druga zajednica, potrebno je da se u njoj razvijaju i održavaju pozitivni, prijateljski odnosi. Osim ravnatelja, veliku ulogu u razvoju školske zajednice ima i pedagog koji uz ravnatelja zauzima jednu „stepenicu“ više u školskoj hijerarhiji. Sjednice, nastavnička vijeća i slično okupljaju sve učitelje i školske suradnike, a takva okupljanja predvode ravnatelj i pedagog te ih zajednički pripremaju i organiziraju. Iznimno je bitna njihova suradnja jer zajednički iznose ciljeve, sadržaje i ideje koje bi škola trebala ostvariti tijekom školske godine. Vrlo je važan i odnos između pedagoga i učitelja. Pedagog se općenito bavi odgojnim problemima. Ako je u razredu dijete s određenim teškoćama, potrebna je suradnja učitelja i pedagoga kako bi zajednički pratili razvoj takvog djeteta i reagirali ako mu je potrebna pomoć. Nažalost, nisu u svim školama idealni odnosi između ravnatelja, pedagoga i učitelja te stoga može doći i do mobinga. Kao što je već ranije spomenuto, kada ravnatelj „maltretira“ učitelja, radi

se o vertikalnom mobingu prilikom kojeg osoba na višoj poziciji ugrožava i omalovažava osobe na nižim pozicijama (učitelje). Bitno je da „škola čiji djelatnici zajednički rade na traženju odgovora na promijenjeni kontekst u razvoju škole zna kamo ide, ima organizaciju, volju i znanje da tamo i stigne“ (Jurčić, 2016, str. 255). Takva škola zasigurno će se isticati među drugim školama te će svojim inovacijama, interakcijama svih sudionika, ciljevima i zajedničkim suradnjama biti idealan primjer jednog školskog kolektiva kakav bi trebala imati svaka škola. Kako bi škola došla do razine gdje su u prvom planu usklađeni međusobni odnosi i zadovoljavanje svih čimbenika odgoja i obrazovanja, veoma je važno da stavi naglasak na razvijanje i umijeće stvaranja suradnje i zajedništva, na komunikaciju te pravilno rješavanje sukoba (Jurčić, 2016). Učenici puno uče iz odnosa među učiteljima, ali i odnosa učitelja prema njima, što se najbolje vidi u njihovim međusobnim odnosima u razredu. Stoga je iznimno bitno da školski kolektiv, baš poput jednog velikog „razreda“, bude slika i prilika učenicima koji će slijediti taj princip i pritom stvarati pozitivne odnose u razredu.

Osim odgojno-obrazovnih djelatnika, pedagozi, učenici i njihovi roditelji također bi se trebali zalagati za poticanje pozitivnih odnosa, to jest za razvoj odnosa i njihovo razumijevanje te poticanje relacijskih kompetencija (Bilić, 2016 a).

3. ODNOSI U RAZREDU

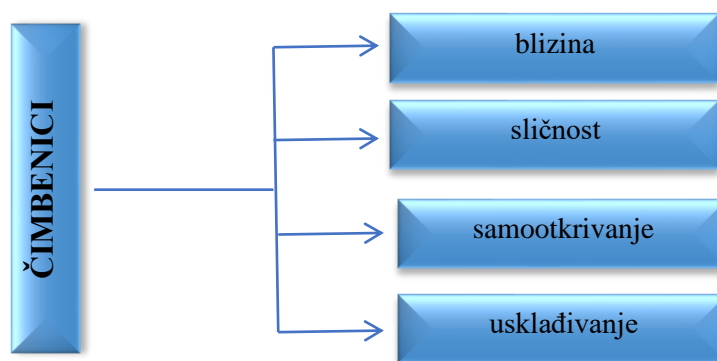
Čovjek je društveno biće te ima potrebu za svakodnevnim druženjem na svim razinama. Teško može živjeti i funkcionirati samostalno te stoga najveći dio svojeg vremena provodi s drugim ljudima u različitim društvima, grupama i odnosima (Bilić, 2016 a). Lebedina (2016) navodi da je „utjecaj drugih ljudi tijekom života kontinuirani proces koji sudjeluje u socijalizaciji pojedinaca u svim razdobljima života“ (Lebedina Manzoni, 2016, str. 70). Svakodnevni odnosi na različite načine utječu na život čovjeka, pa tako primjerice djeluju i na zadovoljstvo životom. Svakodnevna druženja obogaćuju nas i povezuju te utječu na stvaranje naše slike o sebi (Carl i Duck, 2004, prema Lebedini Manzoni 2016). Budući da odnose gradimo od početka života, već u ranom djetinjstvu treba na njih obratiti posebnu pažnju.

Naime, iskustva koja stječemo putem odnosa u ranim životnim fazama mogu nas zauvijek obilježiti na različite načine.

Tijekom života kroz razne odnose doživljavamo mnogo različitih osjećaja kao što su nada, ambicija, snaga, sramežljivost i očaj. Oni nam pomažu u daljnjem razvoju te stvaraju put kojim će osoba krenuti i na taj način graditi svoj život. Škola koja stavlja naglasak na odgoj zapravo teži poticanju i izgradnji pozitivnih odnosa.

Naime, Lebedina (2016) navodi da nas „iskustva odnosa u djetinjstvu mogu doživotno obilježiti ili nam pružiti mogućnost za rast. Iz njih možemo crpiti snagu, sramežljivost, ambiciju, depresiju, nadu, uživanje, očaj i pripremiti se za krajnji uspjeh ili neuspjeh u životu“ (Lebedina Manzoni, 2016, str. 71). Odnosi koji se izgrađuju u djetinjstvu vrlo su važni za djecu, iako se razlikuju od odnosa koje razvijaju odrasle osobe. Dijete iz svakog odnosa puno uči, a jedan od važnijih aspekata odnosa među vršnjacima temelji se na privrženosti. Smatra se da, prema teoriji privrženosti, postoji sustav privrženosti formiran u djetinjstvu koji djeluje čitav život te određuje naše emocionalne veze s važnim osobama (Bowlby, 1980, prema Lebedina Manzoni, 2016). Iz toga proizlazi činjenica da odnosi iz djetinjstva mogu utjecati na odnose u kasnijoj dobi.

Odnosi s vršnjacima izuzetno su važni u školskoj dobi. Učenici koji čine razrednu zajednicu trebali bi pozitivno utjecati jedni na druge. Odnosi među učenicima mogu se svrstati u dvije dimenzije, a to su odbijanje i prihvaćanje (Lebedina Manzoni, 2016). Prema Bilić i sur., četiri glavna čimbenika koji utječu na stvaranje veza među učenicima u razredu su blizina, sličnost, samootkrivanje i usklađivanje. Slika 1 grafički je prikaz čimbenika koji utječu na stvaranje veza među učenicima.

Slika 1. Čimbenici koji utječu na stvaranje veza među vršnjacima (Matijević i sur., 2016, str. 196)

Kada se govori o pozicioniranju subjekta i kriteriju vrijednosti u odnosima, mogu se razlikovati četiri osnovne pozicije. Prva pozicija „ja vrijedim – ti vrijediš“ najpoželjniji je oblik odnosa (Kolpak, 2016). U toj poziciji prevladavaju poštovanje, prihvaćanje i samopoštovanje. Druga je pozicija ona u kojoj subjekt preuveličava tuđu poziciju, a svojoj umanjuje vrijednost te tako nastaje odnos „ja ne vrijedim, ti vrijediš“. Osjećaj nedovoljne vrijednosti, stid i mnogi drugi osjećaji kojima se idealiziraju drugi subjekti specifični su za drugu poziciju (Kolpak, 2016). Treća pozicija nastaje kada jedan subjekt sebe precjenjuje, a drugog podcjenjuje te iz toga proizlazi odnos „ja vrijedim – ti ne vrijediš“. Besmisao, bespomoćnost i nihilizam glavne su karakteristike četvrte pozicije koja polazi od odnosa „ja ne vrijedim – ti ne vrijediš“. Subjekti s takvim stajalištem i sebi i drugim subjektima pripisuju značenje bezvrijednosti.

Učitelji kod učenika trebaju poticati najbolju poziciju, a to je ona „u kojoj je vrijednost objiju strana istaknuta kao pozitivna. Takva pozicija izrazito je važna u odgoju i obrazovanju jer je to jedina pozicija u kojoj je moguće ispravno pedagoški djelovati i kod učenika razviti poziciju samopoštovanja i poštovanja“ (Kolpak, 2016, str. 28). Zbog toga se u nastavku rada ponajprije govori o pozitivnim odnosima, a potom se analiziraju i različiti oblici negativnih odnosa.

3.1. Pozitivni odnosi

Pozitivnim i podržavajućim odnosima smatraju se odnosi koji su utemeljeni na pozitivnim osjećajima te uključuju empatiju, razmjenu, suradnju, međusobno verbalno ohrabivanje i aktivno podržavanje (Bilić i sur. 2016). Roditelji, učitelji i društvo takve odnose smatraju pozitivnima te ih potiču kod djece. Ugodno i veselo razredno-nastavno ozračje uvelike pomaže učenicima da se u školi osjećaju opuštenije. U Zakonu o odgoju i obrazovanju u osnovnoj i srednjoj školi (NN 152/14, čl. 4) navodi se da svako dijete treba osposobiti za cjeloživotno obrazovanje te da kod djece treba poticati i unaprjeđivati intelektualni, estetski, društveni, tjelesni, duhovni i moralni razvoj u skladu s njihovim sposobnostima i sklonostima. Takvo što ne može se ostvariti bez zdravog i pozitivnog odnosa između učitelja i učenika.

Učitelji koji se toga pridržavaju te svojim pozitivnim ponašanjem i uvažavanjem različitosti prihvaćaju sve svoje učenike stvorit će ugodno razredno-nastavno ozračje te će pozitivni učinci biti vidljivi u mnogim aspektima razvoja učenika. Učenici koji vole odlaziti u školu ondje imaju dobre prijatelje, vole svoje učitelje i u školi se osjećaju ugodno. Kako bi u školi bilo što više učenika koji mogu reći da vole školu i da se u njoj osjećaju ugodno, potrebno je stvoriti takvo ozračje. Između školskih i socijalnih ishoda te pomažućeg i prosocijalnog ponašanja postoji pozitivna povezanost. Iz toga proizlazi da su školski uspjeh i završetak školovanja također povezani s prosocijalnim ponašanjem. Neke su od karakteristika razvijenih i pozitivnih školskih odnosa iskrena i otvorena komunikacija te suradnja koja je iznimno bitna, kako ona između učenika i učitelja tako i one između učenika i učenika te učitelja i roditelja. Pozitivni odnosi se, osim kroz suradnju, pokazuju i kroz susretljivost, iskrenu i otvorenu komunikaciju na svim relacijama, uzajamnu brigu, zaštitu, humor, veselje (Lebedina Manzoni, 2016). Sve te karakteristike dio su kolegijalne školske kulture koja bi trebala biti polazište svim učiteljima i odgojno-obrazovnim djelatnicima. Učenici trebaju međusobno više komunicirati, surađivati, uvažavati tuđa mišljenja te poštivati tuđe doprinose, a to će postići ako ih njihovi učitelji raznim metodama ohrabruju i potiču na takvo ponašanje (Maleš i sur., 2001). Kako bi učenici što bolje shvatili važnost poštivanja različitosti, međuovisnosti, suradnje, odnosa i razlike između potrebe i prava, potrebni su učitelji koji će, uz brojne primjere raznih kreativnih i inovativnih aktivnosti (radionica i slično), približiti učenicima ideje o shvaćanju pozitivnih odnosa. Popularni učenici najčešće se ponašaju prosocijalno. Međutim, oni najčešće ne moraju imati samo pozitivne karakteristike i osobine. Kod takve djece ponekad se mogu primijetiti agresivne i dominantne osobine. Poželjne osobine koje imaju omiljeni učenici, točnije osobine koje su njihovi vršnjaci u razredu procijenili kao pozitivne, prema Vasti i sur; (1998:634) su:

- Otvoreno i prijateljsko postupanje
- Vješto poticanje i održavanje odnosa s drugima
- Nisu nametljivi
- U odnosima su odmjereni
- Pokazuju osjetljivost za potrebe drugih
- Spremni su slušati i razgovarati

- U rješavanju sukoba koriste se razumom, a ne silom
- Poštuju načela pravednosti

Prijateljski odnosi koji su poželjni i pozitivni imaju višestruko pozitivne utjecaje koji podrazumijevaju razumijevanje druge osobe i emocionalnu sigurnost. Najvažnije je da takvi odnosi mogu služiti kao zaštitni čimbenici od negativnih utjecaja te mogu poboljšati mišljenje o školi (Mikas 2013, prema Bilić i sur., 2016). Učenici u prosjeku postižu bolji uspjeh ako imaju prijatelje u razredu, dok učenici koji nemaju prijatelje postižu slabiji školski uspjeh.

Odnos u kojem dijete razvije sigurnu privrženost uči ga da može vjerovati ljudima u svojoj okolini te mu samim time raste samopouzdanje i osjećaj da je voljeno i da se dobro uklapa u svoju okolinu. Odnosi s vršnjacima izuzetno su bitni u školskom razdoblju jer dijete koje u tom periodu života nema nijednog prijatelja kasnije može imati trajne poteškoće u odnosima, koje su često povezane s internaliziranim problemima kao što su usamljenost, depresija i anksioznost (Lebedina Manzoni, 2016). Djeca školske dobi najčešće pronalaze one prijatelje s kojima imaju najviše zajedničkih interesa i u kojima pronalaze emocionalnu podršku. U jednom razredu može biti puno različite djece koja se razlikuju po svojem karakteru, osobinama i slično. Ta djeca dolaze iz različitih obitelji, neki od njih imaju braću i sestre pa time imaju i prethodno izgrađene pojedine odnose, dok djeca „jedinci“ imaju veću potrebu za prijateljima. Vršnjački je utjecaj također bitan u odnosima koje stvaraju djeca jer pripadanje grupi vršnjaka ima vrlo važnu ulogu u životu pojedinca. S obzirom na važnost odnosa, „prijateljstvo je odnos koji nas možda i najviše može naučiti kako prihvatiti negativne osjećaje i unatoč tome se otvoriti drugoj osobi“ (Lebedina Manzoni, 2016, str. 74). Učenici koji imaju pozitivna iskustva s odnosima u razredu imat će i bolji školski uspjeh i motivaciju za daljnje školovanje. Ta djeca neće odlaziti u školu s „grčem“ jer znaju da je škola za njih ugodno okruženje. Štoviše, oni znaju da ih njihovi vršnjaci prihvaćaju.

Djeca su društvena bića koja vole igru i druženje. Jedan od važnih zadataka učitelja je usmjeriti ili potaknuti dijete na određena socijalna ponašanja. Prije će se sprijateljiti oni učenici koji u razredu sjede jedan kraj drugoga nego oni koji sjede jedan iza drugoga. U svakom razredu, osim omiljenih učenika, prisutni su i oni

učenici koji su sramežljivi, samozatajni i imaju poteškoće u formiranju odnosa s vršnjacima.

3.2. Negativni odnosi

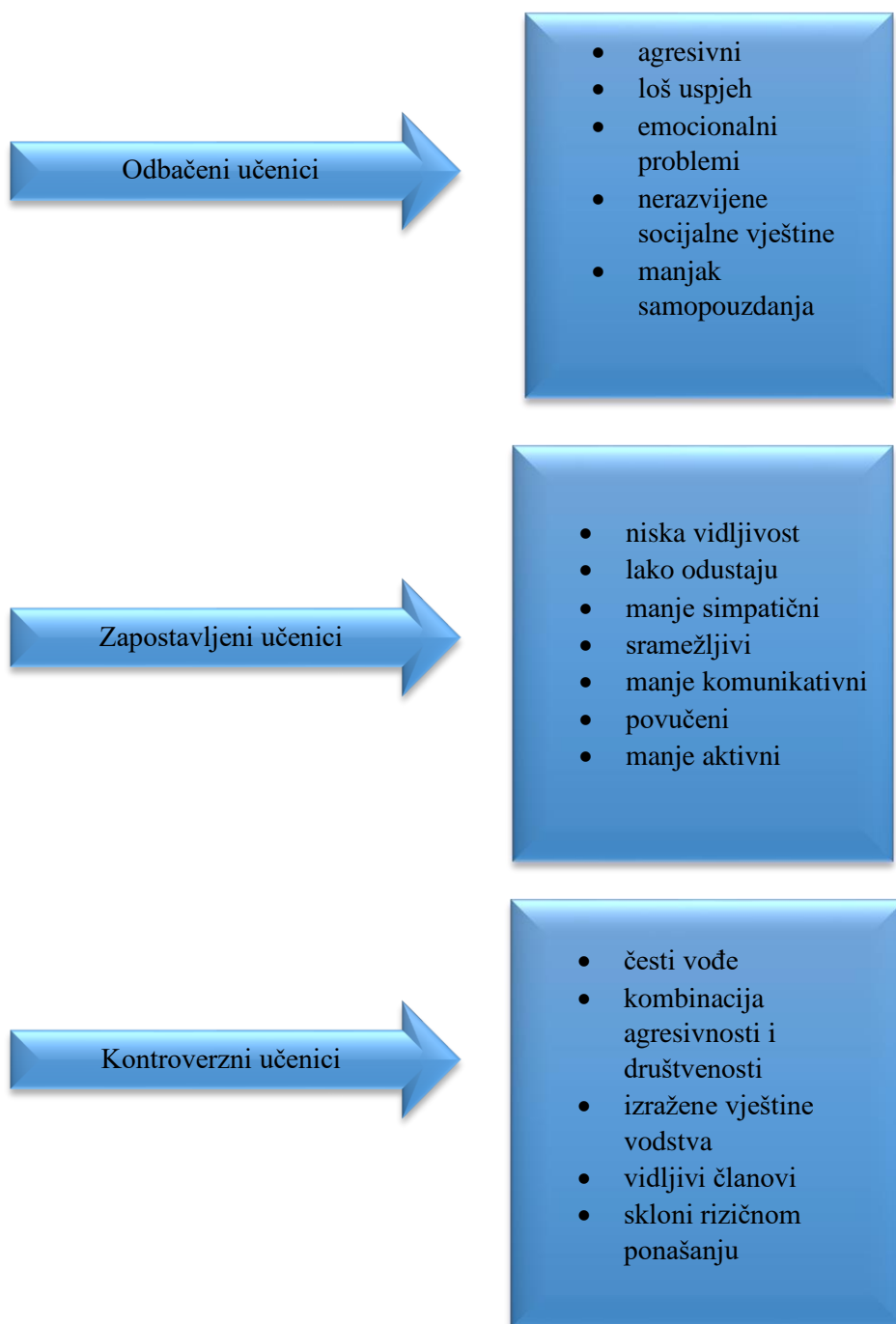
Negativni odnosi kao suprotnost pozitivnim odnosima očituju se u antisocijalnim, neprijateljskim i agresivnim ponašanjima određenih učenika (Bilić i sur., 2016). Negativni odnosi dolaze uz riječ neprijateljski i pritom su nepodržavajući. Kako su u pozitivnim odnosima bitni utjecaji i primjeri odraslih osoba kao što su roditelji i učitelji, tako bi i u negativnim odnosima oni trebali biti prvi koji kod svoje djece ili učenika neće podupirati i prihvaćati takve odnose. Svojim primjerenim ponašanjem ukazat će djeci/učenicima razliku između pozitivnog i negativnog ponašanja. Bez obzira na to iz kojeg je razloga usamljenost nastala (npr. odbacivanje vršnjaka), ona je glavna posljedica nedostatka odnosa s prijateljima i zbog nje dolazi do trajnih poteškoća u odnosima. Osim psihičkih posljedica, takvi „nezdravi“ odnosi često uzrokuju i poteškoće s fizičkim zdravljem te su povezani s problemima u savladavanju školskog gradiva.

Kao posljedice loših odnosa među djecom nastaju razni sukobi, razmirice i nesuglasice. Danas se često susrećemo sa suptilno-pasivnim oblicima ponašanja koji se javljaju kod učenika u razredu, a učitelji ih možda neće primijetiti ili im ne pridaju veliku pažnju. Međutim, potrebno je da učitelj obrati pozornost ako je takvo ponašanje učestalo. U takve oblike suptilno-pasivnog ponašanja ubrajamo ignoriranje, odbijanje pomoći i suradnje, povlačenje iz odnosa te postavljanje privremene „ograde“ (Rosen i sur., 2010, prema Bilić i sur., 2016). Razna istraživanja pozitivnih odnosa pokazala su da omiljeni učenici imaju brojne prepoznatljive osobine. Tako se i u kontekstu negativnih odnosa obično izdvajaju tri skupine djece koja nailaze na teškoće u odnosima s vršnjacima. Prema Matijević i sur. (2016) to su odbačeni, zapostavljeni i kontroverzni učenici. Te skupine djece imaju problema sa socijalizacijom te zato teže sklapaju odnose s drugom djecom, manje su aktivni u razredu, a ponekad mogu biti i agresivni. Takvi učenici nakon

niza neuspjelih sklapanja odnosa postaju obeshrabreni, što naposljetku može dovesti do toga da izbjegavaju odnose s drugim učenicima. To se ponajviše odnosi na odbačene učenike koji svoje potrebe stavljaju na prvo mjesto te imaju različite emocionalne i bihevioralne probleme i slabo razvijene socijalne vještine (Bilić i sur., 2016).

Odbačenim učenicima smatraju se oni učenici koji se drugima „aktivno ne sviđaju“ te ih ostali učenici u razredu pretjerano ne vole. Takvi učenici najčešće su agresivni, imaju emocionalne probleme te općenito probleme u odnosima. Također imaju slabe socijalne vještine i loš školski uspjeh. Ako takvi učenici duži period osjećaju „odbačenost“ od drugih, moguće je da će u budućnosti takvo stanje prerasti i u socijalnu izoliranost. Učenici koji se osjećaju odbačeno i nepoželjno također će imati manje motivacije za svoje daljnje školovanje, neće se osjećati ugodno u razredu, a to će naposljetku rezultirati negativnim školskim uspjehom. Zapostavljeni učenici još se nazivaju i zanemarenim učenicima. Ti učenici su „neprimjetni“, manje govore, manje su aktivni u razredu, manje su simpatični, sramežljivi su, povučeni, nevješti u socijalnim odnosima te lako odustaju. Takvi učenici mogu naići na velik problem ako se odluče potpuno povući od drugih, to jest samoizolirati se (Matijević i sur. 2016). Zapostavljeni učenici žele razviti pozitivne odnose s drugim učenicima, ali imaju slabo razvijene socijalne vještine te zbog toga lako odustaju. Kontroverzni učenici, za razliku od odbačenih i zapostavljenih učenika, „najvidljiviji“ su u razredu te ih često drugi učenici doživljavaju kao vođe. Takvi su učenici utjecajni i vidljivi, ali često i agresivni. Od svih triju skupina djece koja imaju poteškoća u odnosima, posljednja skupina ima najbolje razvijene socijalne vještine. One čine kombinaciju agresivnosti i društvenosti te su zato kontroverzni učenici vrlo često i skloni rizičnom ponašanju.

Slika 2 grafički je prikaz obilježja odbačenih, zapostavljenih i kontroverznih učenika u razredu.

Slika 2. Obilježja odbačenih, zapostavljenih i kontroverznih učenika u razredu (Bilić i sur.,2016)

Dakle, postoje učenici koji „ne vole“ ići u školu i najčešće osjećaju pritisak vršnjaka, roditelja i učitelja te se ne osjećaju ugodno u školskom okruženju. Za njih to okruženje nije pozitivno. Na učiteljima je da u svojem razredu zapaze učenike koji imaju poteškoće u pronalaženju prijatelja i koji se ne osjećaju ugodno u razrednom okruženju. Učenici koji nemaju prijatelje u razredu imaju manje šanse za uspjeh, posebice ako su ujedno i žrtve nasilja koje proživljavaju svakodnevno u školi. Kod pojedinaca koji ih prakticiraju, slabi i negativni odnosi s drugim učenicima u razredu utjecat će na njihovo lošije emocionalno stanje i općenito zadovoljstvo.

Vrlo ekstreman, a nažalost čest oblik negativnih odnosa među djecom u razredu jest nasilje. Nasilje u školi tema je o kojoj se u novije vrijeme jako puno piše i govori. Svakodnevno možemo vidjeti razne natpise i naslove u novinama za koje bi se moglo pomisliti da nemaju veze s našim životima. Međutim, u stvarnosti se upravo to događa pred našim očima. Mnogi smatraju da je normalno da se djeca ponekad posvađaju/sukobe jer svi imaju takva iskustva iz djetinjstva. Ponekad se nasilju ne pridaje prevelika pažnja jer ljudi nisu svjesni pravih posljedica te smatraju da će djeca „već sutra“ zaboraviti na određeni sukob i da će sve biti u redu.

4. NASILJE

Nasilje je kao fenomen oduvijek bilo prisutno u našem društvu. O nasilju se danas puno govori i piše, a malo se toga poduzima. Najčešće ga povezujemo s obiteljskim domom ili sa školom kao odgojno-obrazovnom ustanovom. Potresna je činjenica da godišnje jedan i pol milijun ljudi izgubi život radi nasilja (Spasić, 2015) te da, prema podacima Svjetske zdravstvene organizacije, nekoliko milijuna ljudi živi s dugoročnim posljedicama istog. Postoje razne definicije nasilja, međutim svaka definicija govori o određenoj **namjernoj** radnji, o primjeni sile protiv nečije volje ili o pravu onoga na kome se primjenjuje. Nasilje je, dakle, „namjerno, neprijateljsko, ponavljano ili trajno djelovanje od strane jedne ili više osoba, nejednake stvarne ili percipirane fizičke snage, odnosno psihološke ili socijalne moći, zbog čega druga osoba trpi tjelesnu i/ili emocionalnu štetu, a nemoćna je da se odupre i sama obrani“ (Olweus, 1998; Bilić i sur., 2012). Slika 3 grafički je prikaz vrsta nasilja u školi.

Slika 3. Vrste nasilja u školi (Bilić, 2016, str. 181)

Nasilju često prethodi sukob. Bitno je naglasiti da nasilje i sukob nisu isto. Ono što čini razliku između nasilja i sukoba jesu učestalost, namjera, posljedice i nemogućnost žrtve da se zaštiti (Bilić i sur. 2016). Sukobi se javljaju povremeno, kratkotrajni su te najčešće ne uključuju lošu namjeru. Prema Petrović (2010), sukobi se mogu smatrati kratkotrajnim epizodama te su „blaži“ oblici nasilja. S druge strane, nasilje je najčešće potaknuto agresijom ili frustracijom, točnije nagonom koji posjeduju sva živa bića. Većina ljudi može često osjetiti gnjev, bijes, agresiju i ljutnju prema nekome, ali važno je na koji će način izraziti te osjećaje prema drugoj osobi. Nažalost, svi su se barem jednom u životu susreli s nekim oblikom nasilja. Neki se prvi put susretnu s nasiljem već u ranom djetinjstvu ako je riječ o obiteljskom nasilju, dok drugi dožive prvo nasilje kroz svoje osnovnoškolsko obrazovanje. Nasilno se ponašanje najčešće odvija među ljudima, ali u njega također spadaju i uništavanje tuđe imovine, trganje tuđih stvari i slično.

Glavna klasifikacija nasilja je na klasično i elektroničko nasilje, sve raširenije u 21. stoljeću. Ako dođe do ranije spomenutog sukoba te se isti ne riješi konstruktivno, on može dovesti do nasilja, a nasilje može prerasti u zlostavljanje. Nasilje i zlostavljanje, baš kao i sukob i nasilje, valja dobro razlikovati. Kada je riječ o trajnom, ponavljanom agresivnom ponašanju prema određenoj osobi ili skupini ljudi, tada govorimo o nasilju. Zlostavljanje se može odvijati i među vršnjacima, a razlikuje se po učestalosti. Važno je napomenuti da je kod zlostavljanja riječ o trajnoj ili učestaloj izloženosti, namjernim nasilnim postupcima te posljedicama koje mogu

biti jasno uočljive ili teže primjetne (Bilić i sur., 2012). Zlostavljanje se najčešće događa u domovima i ustanovama gdje se to najmanje očekuje, a zlostavljači mogu biti osobe u koje dijete ima puno povjerenje, uključujući roditelje, učitelje, bliže članove obitelji, trenere, susjede i slično. Slika 4 prikazuje razvojnu liniju od sukoba do zlostavljanja među vršnjacima.

Slika 4. Razvojna linija od sukoba do zlostavljanja među vršnjacima (Bilić, 2018, str 38)

Riječ agresija dolazi od latinskog glagola *ad + gradi* što znači pristupiti nekome, navaliti, ali i kretati se naprijed i koračati. Prema Vasti (1998) „agresija je društveno neprihvatljivo ponašanje s namjerom da se nanese šteta ljudima ili imovini“ (Vasta i sur. 1998, str. 547). Dijete ponekad nije ni svjesno da se nalazi u okolini koja nije dobra za njega, a često zbog straha od zlostavljača, koji mu je jako blizak, nema hrabrosti prijaviti zlostavljanje drugim, također bliskim osobama. Bliski zlostavljači su osobe u koje bi dijete trebalo imati puno povjerenje, koji bi mu trebali ulijevati osjećaj sigurnosti i slično. Ako djetetu to nije omogućeno i ako je ono zlostavljano od strane bliskih osoba, to će na njega ostaviti velike psihičke, a možda i fizičke posljedice. Isto tako, kada je dijete okruženo zlostavljačima u svojem svakodnevnom životu, npr. u vlastitoj obitelji, postoje velike šanse da će ono postati zlostavljač u svojem vrtiću ili razredu. Djeca od malih nogu uče u kojim se situacijama pojavljuje nasilje, na koji način te s kojim ciljem. Dakle, nasilje i agresija su naučena ponašanja koja pojedincima služe kako bi postigli cilj u socijalnim odnosima (Popadić, 2009).

4.1. Vršnjačko nasilje

Vršnjačko nasilje definira se kao „izloženost namjerno negativnom, ponavljanom djelovanju od strane jednog ili više učenika, nerazmjerne stvarne ili percipirane

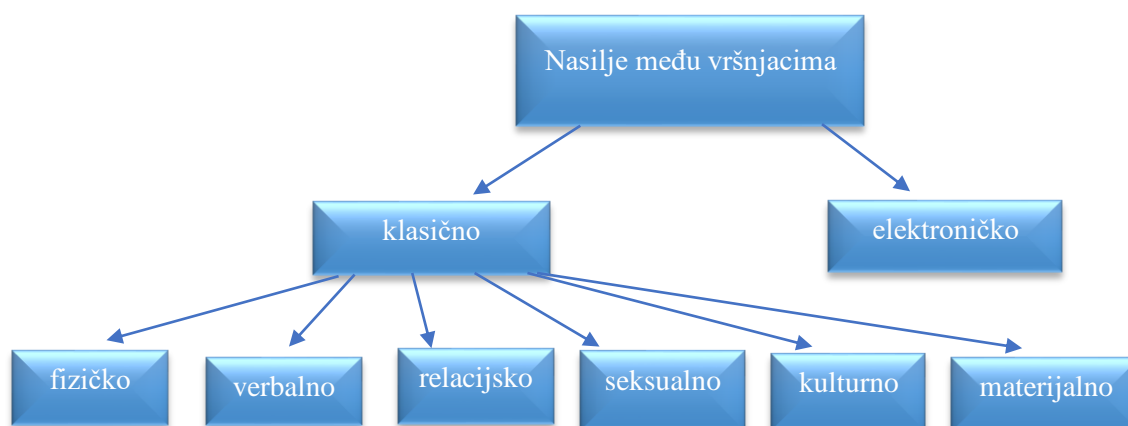
snage, zbog kojeg dijete trpi tjelesnu i/ili emocionalnu štetu, a nemoćno je da se odupre“ (Olweus, 1998; Bilić, 2012). Prije se vršnjačkom nasilju nije pridavala toliko pažnja kao danas jer su mnogi smatrali da je takvo nasilje sastavni dio odrastanja svakog djeteta. Olweus (1998) je izdvojio tri osnovna kriterija prema kojima se definira vršnjačko nasilje: učestalost, namjernost i neravnoteža moći. Ta tri kriterija odvajaju nasilničko ponašanje od drugih, sličnih oblika nasilnog ponašanja kao što je primjerice agresija.

Jedan je od kriterija vršnjačkog nasilja prema Olweusu (1998) učestalost ili ponavljanje neprimjerenog, odnosno nasilnog ponašanja. Ako se takvo ponašanje ponavlja više puta, tada je riječ o zlostavljanju. Drugi značajan kriterij kojim Olweus (1998) definira vršnjačko nasilje jesu namjerni negativni postupci koji podrazumijevaju sve postupke koji su hotimični i prilikom kojih se nastoji ozlijediti druge ili im nanijeti bol i neugodnost. Kada je riječ o namjeri, teško ju je razotkriti jer namjera nije nešto što drugi mogu neposredno vidjeti. Teško je procijeniti je li netko nešto učinio namjerno ili nije. Naime, djeca koja zlostavljaju svoje vršnjake mogu tvrditi da njihov čin nije bio namjeran kako bi se obranila i izbjegla posljedice, dok djeca žrtve mogu tvrditi da je zlostavljačev čin bio namjeran. Stoga se značajnim elementom u određenju nasilja smatra neopravdano nanošenje štete, bez obzira na namjeru koja je postojala (Bilić, 2018). Treći kriterij koji je potrebno uzeti u obzir kada je riječ o vršnjačkom nasilju jest neravnoteža snaga ili moći između nasilnika i žrtve. Učenici istoga razreda mogu biti različite dobi te ta razlika može varirati i do gotovo jedne godine. Stoga djeca/učenici nemaju jednak fizički, psihološki i emocionalni razvoj. Neki učenici u razredu mogu biti zreliji, tjelesno jači, razvijeniji i psihički stabilniji od drugih. Te razlike mogu uvelike varirati od učenika do učenika. Stoga Olweus (1998) smatra da se prepirka ili fizički obračuni djece/učenika podjednake „fizičke ili društvene“ snage ne mogu smatrati nasiljem. U takvim situacijama često nema govora o nasilju jer se radi o vršnjacima koji su jednaki. Osim fizičkih razlika, valja napomenuti da se neravnoteža moći među vršnjacima može zasnivati i na psihološkoj, intelektualnoj i socijalnoj moći (Bilić, 2018). Tjelesno razvijenija djeca imaju veće predispozicije da budu nasilna prema manje razvijenoj djeci, ali to nikako ne znači da je svako fizički snažnije dijete ujedno i nasilno. Isto tako, djeca koja su imućnija te imaju veliku podršku roditelja mogu se osjećati moćnije naspram druge djece, pogotovo one koja su slabijeg

imovinskog statusa. Neravnoteža moći može biti stvarna (fizički snažniji i stariji učenici naspram fizički slabijih ili mlađih) i percipirana (počinitelj psihološki ili socijalno moćniji, a žrtva pripada nekoj depriviranoj skupini) (Bilić, 2018). U objašnjenju definicije vršnjačkog nasilja, osim ovih triju temeljnih osobina koje je naveo Olweus (1998), neki autori kao kriterij dodaju i nemogućnost žrtve da se obrani. Najčešće se žrtve nisu u stanju obraniti od vršnjaka koji su nasilni prema njima zbog određenih razlika (npr. fizičke, psihičke, socijalne). Iz tog razloga žrtve neće smoci snage suprotstaviti se počiniteljima pa se zato i komponenta „nemogućnosti žrtve da se sama zaštiti“ uzima u obzir u definiranju nasilja među vršnjacima (Bilić, 2018).

4.2. Oblici vršnjačkog nasilja

U knjizi *Nove perspektive, izazovi i pristupi nasilju među vršnjacima* autorice Vesne Bilić izdvajaju se dvije temeljne kategorije nasilja među vršnjacima, a to su klasično i elektroničko. Vrste klasičnog vršnjačkog nasilja su fizičko, verbalno, relacijsko, seksualno, kulturno i materijalno. Slika 5 prikazuje klasifikaciju nasilja na klasično i elektroničko nasilje među vršnjacima.

Slika 5. Vrste nasilja među učenicima (Bilić, 2018)

4.2.1. Klasično nasilje

Klasično nasilje među vršnjacima prisutno je diljem svijeta. Gotovo je svakodnevno moguće naići na određene oblike nasilnog ponašanja unutar odgojno-obrazovnih ustanova, iako su to mjesta takozvane „nulte tolerancije na nasilje“. Brojne stručnjake, pedagoge, dječje psihologe, nastavnike i učitelje zanima tema vršnjačkog nasilja i koliko je ono prisutno među vršnjacima u njihovom svakodnevnom životu. Razna istraživanja svjedoče o prisutnosti nasilja među djecom i to ne samo u Hrvatskoj, nego i u svijetu. Prema istraživanju iz 2006. godine, Sušac i sur. (2016) navode da u Republici Hrvatskoj 64,1 % djece u dobi od 11,12 i 13 godina ne sudjeluje u nasilju, 14,8 % djece su žrtve, 6,3 % su počinitelji, a njih 14,8 % sudjeluje u nasilju kao počinitelji-žrtve. Većinom se fizičko nasilje pripisuje dječacima, što ovo istraživanje i potvrđuje jer dječaci češće sudjeluju u fizičkom i verbalnom nasilju, dok djevojčice u većoj mjeri sudjeluju u relacijskom nasilju kao žrtve i počinitelji-žrtve (Bilić, 2018).

- a) Kod fizičkog je nasilja naglasak na namjernim radnjama kao što su guranje, štipanje, pljuskanje, udaranje rukama, nogama ili nekim predmetima, potezanje i drugi činovi koji uključuju potencijalnu ozljedu (Bilić i sur. 2016). Taj se oblik nasilja najlakše može prepoznati po masnicama, ogrebotinama i lomovima koje žrtva može zadobiti. Naime, fizičko nasilje iskazuje se izravno te se može pravovremeno reagirati ako se kod žrtve uoče ozljede. Djeca vrtićke dobi i ona u nižim razredima kao obrambeni mehanizam najčešće koriste fizičko nasilje jer u toj dobi nisu svjesni posljedica istog te nemaju dovoljno razvijene komunikacijske vještine kojima bi mogli riješiti određeni konflikt. Djevojčice su po svojoj naravi mirnije i u manjem postotku vrše fizičko nasilje nego dječaci, ali one su „vještije“ u drugim oblicima vršnjačkog nasilja.

- b) Verbalno nasilje definira se kao namjerno korištenje riječi kako bi se drugog učenika povrijedilo. U ovaj oblik nasilja spadaju razne uvrede, psovke, ruganje, vrijeđanje i sramoćenje žrtve. Često napadači ne vrijeđaju samo žrtvu nego i njezinu obitelj, rodbinu i porijeklo. Tablica 1 prikazuje vrste uvreda (prema Milivojević, 2010).

Tablica 1. Vrste uvreda (Matijević i sur., 2016, str. 68)

VRSTE UVREDA	OBJAŠNJENJE	PRIMJER
HUMANOIDNE	Riječi koje govore da se radi o osobi s ljudskim obilježjima, ali s bitnim nedostacima.	Tjelesni nedostaci: kepec, ćoro
		Intelektualni nedostaci: luđak, kreten, debil
		Moralni nedostaci: lopov, pokvarenjak, razbojnik
ANIMALNE	Riječi koje žrtvu označavaju kao životinju.	koza, krava, guska, magarac, konj, svinja, slon, žirafa, zmija i sl.
REIFIKATORNE	Žrtva se označava kao neki predmet.	šljam, smeće, smrad, gnoj i sl.

Nažalost, ljudi verbalnom nasilju često ne pridaju veliku pažnju, budući da nerijetko smatraju da „nema veze“ što netko vrijeđa ako nije fizički napao. Upravo zato je važno istaknuti da i riječi bole te utječu na ljude jednako kao i fizičko ili bilo koje drugo nasilje. Verbalno je nasilje u podjednakoj mjeri zastupljeno i kod dječaka i kod djevojčica (Bilić i sur. 2016).

- c) Seksualno nasilje može ostaviti na djetetu ozbiljne i trajne posljedice. Bez obzira na to, o seksualnom nasilju u školi najmanje se govori i piše. Takva vrsta nasilja izraženija je kod djece starije dobi, to jest kod adolescenata, nego kod djece mlađe dobi. Osim fizičkog kontakta, spolno nasilje uključuje i

činove bez kontakta (lascivni, uvredljivi komentari) (Bilić i sur. 2012). Prema Bilić (2016), ono se dijeli na seksualno uznemiravanje i seksualno zlostavljanje. Pod seksualno uznemiravanje ubrajaju se ponavljajuće radnje poput neželjenih dodira, kontakta, ljubljenja, grljenja, zahtjeva za seksualnim odnosima te drugi oblici verbalnog ili fizičkog ponašanja koji kod žrtve izazivaju neugodu ili osjećaj srama (Mamula, 2007; Hill i Kearl, 2011 prema Bilić, 2018). S druge strane, seksualno je zlostavljanje puno gori oblik seksualnog nasilja jer podrazumijeva ekstremne oblike nasilja kao što su seksualni napadi i silovanje (Bilić, 2018).

- d) Relacijsko nasilje predstavlja emocionalnu „manipulaciju“ odnosima, što uključuje uništavanje prijateljskih veza, odbijanje prijateljstava, govorenje laži o žrtvi, širenje neistina ili motiviranje drugih da žrtvu isključe iz svoje skupine. Takvo nasilje također podrazumijeva ismijavanje i vrijeđanje iza leđa, spletkarenje i ogovaranje, a sve to da bi se naštetilo žrtvinom ugledu i statusu, što dovodi do odbacivanja ili isključivanja žrtve iz grupe (Bilić i sur. 2016). Takvi postupci imaju negativne posljedice za žrtvu jer izazivaju emocionalnu patnju i manjak samopoštovanja. Relacijsko nasilje može biti izravno i neizravno, što ovisi o načinu na koji će nasilnik žrtvi nanijeti štetu. To mogu biti direktno odbacivanje žrtve ili određene radnje „iza leđa“, kojih sama žrtva vjerojatno nije ni svjesna. Izravnim i neizravnim oblicima ovoga tipa nasilja često se pridodaju i fizičke forme kao što su oponašanje žrtve, karikiranje, buljenje, pokazivanje grimasa i slično (Bilić i sur. 2016). Djevojčice su odgojene da budu mirnije, tiše i pristojnije te su stoga sklonije ovom obliku nasilja jer ono ne iziskuje pretjerane fizičke aktivnosti. Bez obzira na to, djevojčice po svojoj naravi imaju potencijal da budu agresivne, baš kao i dječaci. Djevojčice zbog stigmatizacije fizičkog nasilja svoje neprijateljsko ponašanje češće iskazuju drugim oblicima nasilja.
- e) Kulturno nasilje očituje se u nizu uvreda i vrijeđanja žrtve na račun njezine etničke pripadnosti, kulture, običaja, rase, jezika, tradicionalnog odijevanja i slično. S ovim oblikom nasilja najčešće se susreću učenici koji su promijenili

školu/mjesto stanovanja i došli u potpuno novu i drugačiju sredinu. „Kulturno nasilje podrazumijeva učestalo vrijeđanje i namjerno diskriminiranje na nacionalnoj, kulturnoj, vjerskoj, regionalnoj ili rasnoj osnovi“ (Bilić, 2018, str.86). Naime, zbog velikih nacionalnih, kulturnih, religijskih ili rasnih razlika napadači imaju potrebu vrijeđati žrtvu ili joj se izrugivati. Najčešće je kulturno nasilje povezano s relacijskim jer je cilj napadača da se žrtvu ismije ili odbaci iz skupine zbog toga što je drugačija od ostalih. Ovaj oblik nasilja uvelike je povezan i sa samim kućnim odgojem te ovisi o predrasudama i stereotipima roditelja i ostalih ukućana prema drugačijim skupinama ljudi. Ako djeca počinitelji kod kuće čuju neprimjerene riječi, to jest pogrдне nazive za određene skupine ljudi, velika je vjerojatnost da će i sami u razredu koristiti te nazive za djecu koja pripadaju tim skupinama (npr. Židovi, muslimani, djeca crne rase itd.) ili će smišljati vlastita pogrдна imena za određene pojedince. U novije vrijeme susrećemo se i s problemom migranata. Mnogi migranti odluče graditi svoj život u novoj sredini pa se tako njihova djeca često nađu na meti druge djece. Stoga ne čudi njihova potreba za brзом prilagodbom novim uvjetima kako bi što prije bili prihvaćeni od vršnjaka (McKenney i sur.,2016, prema Bilić, 2018).

- f) Materijalno ili ekonomsko nasilje obuhvaća „krađu, uništavanje privatnih stvari/predmeta te iznuđivanje novca“ (Bilić, 2018). Na školskim hodnicima mogu se naći oni učenici koji će od drugih učenika, najčešće nešto mlađih, iznuđivati novac ili zahtijevati od njih da im nešto kupe. O ovome obliku nasilja ima vrlo malo istraživanja, ali ona koja su provedena ukazuju na to da se gotovo četvrtina učenika tijekom svojeg školovanja susretne s ovim oblikom nasilja, pri čemu im je oduzeta ili uništena neka njihova stvar (Bilić, 2018). Nasilnici najčešće potrgaju ili unište određenu žrtvinu stvar s namjerom da joj se ismiju ili joj se izrugaju pred ostalim učenicima. Zato je u ovom segmentu nasilja vrlo bitno obratiti pozornost i na promatrače kako bi pravovaljano reagirali, a ne se priključivali nasilniku i ismijavali žrtvu.

Bez obzira na to o kojoj se vrsti klasičnog nasilja radi, ne postoji opravdanje za osobu koja vrši nasilje. Svaki oblik nasilja može nanijeti žrtvi veliku štetu i traumu.

Međutim, žrtva ne mora biti u bliskom ili fizičkom kontaktu s počiniteljem da bi nasilje bilo počinjeno. Nasilje se može odvijati i elektroničkim putem.

4.2.2. Elektroničko nasilje

Razvoj tehnologije donio nam je razne novitete i prednosti te tako znatno olakšao funkcioniranje u suvremenom životu. Međutim, razvojem tehnologije kao što su mobiteli, pametni telefoni i internet razvila se idealna platforma za proširivanje oblika relacijskog nasilja iz realnog u virtualni svijet (Bilić i sur. 2016). Elektroničko ili on-line nasilje podrazumijeva namjerne radnje poput vrijeđanja, prozivanja, ogovaranja i ostalih neprijateljskih i nasilnih činova kojima je cilj nanijeti bol ili povrijediti žrtvu, pritom koristeći elektroničke uređaje. Djeca svakodnevno uče o dobrim i lošim stranama korištenja elektroničkih uređaja i društvenih mreža, koje predstavljaju platforme na kojima je najčešća pojava nasilnog ponašanja. Postoji nekoliko klasifikacija elektroničkog nasilja. S obzirom na način njegova počinjenja, mogu se razlikovati izravno i neizravno nasilje. Prema vrsti medija koji se koristi moguće je razlikovati mobitel i internet, a u elektroničko se nasilje prema vrsti djelovanja ubrajaju različite radnje koje počinitelj provodi nad žrtvama. Prema Bilić (2018) to su:

- a) Vrijeđanje porukama
- b) On-line ili elektroničko uznemiravanje
- c) Elektroničko ogovaranje i klevetanje
- d) Krađa digitalnog identiteta
- e) Elektroničko razotkrivanje i obmanjivanje
- f) Isključivanje u virtualnom svijetu
- g) Elektroničko proganjanje
- h) Videosnimanje napada
- i) Sekstiranje

Izravno nasilje moguće je razlikovati od neizravnog zbog toga što počinitelj izravnim putem šalje uvredljive tekstualne i glasovne poruke bez prikriivanja adrese ili s potpisom te naziva s poznatog telefona (Bilić, 2018). Počinitelj najčešće ostaje anonimn, to jest nepoznat, i samim time biva „zaštićen“ te prolazi nekažnjeno.

Budući da je u ovakvim slučajevima njegov identitet nepoznat, radi se o neizravnom nasilju.

S obzirom na medije pomoću kojih se elektroničko nasilje provodi, moguće je razlikovati nasilje putem interneta i ono posredstvom mobitela. Većina suvremenih mobilnih uređaja podrazumijeva i pristup internetu, što uvelike olakšava pojedincima da stupaju u neprimjerene kontakte s vršnjacima.

Rezultati istraživanja pokazuju da je velik broj djece u svijetu, pa tako i u Hrvatskoj, gotovo svakodnevno uključeno u elektroničko nasilje. Tablica 2. prikazuje raširenost i učestalost elektroničkog nasilja u Hrvatskoj.

Tablica 2. Raširenost i učestalost elektroničkog nasilja u Hrvatskoj (Bilić, 2018, str. 93)

Hrvatska	Broj ispitanika	Dob ispitanika	Žrtve	Počinitelji	Autori istraživanja
2011	N= 5215	10 – 15	29 %	3,2 %	Pregrad i sur., 2011
2012	N= 558	15 – 18	13,9 %	12,1 %	Rajhvajn Bulat i Ajduković, 2012
2013	N= 1489	11 – 18	44 %	29,7 %	Buljan Flander, 2013
2014	N= 700	14 i 16	54,3 %	83,8 %	Jurman i Zenzerović Šloser, 2014.
2015	N= 208	14 – 18	55,3 %	30,3 %	Buljan Flender i sur., 2015
2016	N= 880	10 i 16	47 %	1 %	Velki, Kuterovac-Jagodić, 2016
2017	N= 353	17,6	11,7 %	11,5 %	Vejmelka i sur. 2017

NEKI KREATIVNI PRISTUPI U STVARANJU POZITIVNIH ODNOSA U ŠKOLI

Kako bi se pozitivni odnosi promicali na najbolji način, svaki učitelj treba izraziti svoju kreativnost i napraviti kvalitetnu pripremu te uspostaviti dobru organizaciju rada prilikom kreiranja različitih radionica i sličnih aktivnosti. Ideja je kreativnih radionica da učitelji kod svojih učenika potiču i razvijaju pozitivne odnose. Pod pojmom kreativni pristup podrazumijevaju se razne aktivnosti i igre s kojima se djeca ne susreću često u nastavi, a trebali bi. Naime, takav pristup dovodi do razvijanja svijesti o različitim situacijama s kojima se svakodnevno susreću u razredu i u životu. Cilj radionica je poboljšanje odnosa u zajednici kao što je razred, poticanje i stvaranje pozitivnih odnosa te razvijanje preventivnih mjera protiv negativnih odnosa i nasilja. Svaka radionica ima jasno postavljene ciljeve te procijenjeno okvirno trajanje aktivnosti koje se provode s učenicima. Radionice su osmišljene tako da učenici na jednostavan i zanimljiv način uče i stječu iskustva posredstvom raznih aktivnosti i igara. Sve radionice mogu se primjenjivati kod učenika u osnovnim školama i kod odraslih osoba u svrhu postizanja, razvijanja i poboljšavanja odnosa. Inspiracija za provođenje većine radionica proizašla je iz raznih aktivnosti u kojima je autorica sudjelovala na različitim kolegijima na Fakultetu, kao i iz onih s kojima se susretala tijekom svojeg školovanja općenito.

Danas je u odgojno-obrazovnim ustanovama prisutan veliki problem vezan uz održavanje discipline i nasilje, s kojim se susreću i učenici i učitelji. Stoga mnogi stručnjaci, učitelji i nastavnici s dugogodišnjim iskustvom u radu s djecom osmišljavaju kreativne radionice s ciljem poticanja pozitivnih odnosa u razredu. Stvaranje pozitivnih odnosa među učenicima, učiteljima i školskim suradnicima trebalo bi biti svakodnevica u svim školama. Postoje mnogi članci i radionice o navedenoj temi, a njihova je svrha potaknuti učitelje i dati im nove ideje o kreativnim načinima zbližavanja svojih učenika i zbližavanja sa suradnicima. Upravo zato je sukus ovoga diplomskog rada poticanje pozitivnih odnosa među učenicima posredstvom kreativnih radionica.

1. Poticanje pozitivnih odnosa među učenicima

Kao što je već dobro poznato, učenici najbolje uče kroz igru, a da toga pritom nisu ni svjesni. Iz tog se razloga primjeri sljedećih radionica temelje na igri. Cilj je takvih radionica da kroz razne aktivnosti, situacije i igre učenici probaju izvući pouku i naučiti nešto novo o odnosima. Učiteljima se predlaže da prije provođenja radionica provedu s učenicima anketno ispitivanje. Anketa koja je prezentirana u ovom radu provedena je preliminarno. Ona se sastoji od ukupno 25 tvrdnji za koje su učenici trebali odrediti slažu li se s istima ili ne. Učenici koji su se s tvrdnjom slagali trebali su zaokružiti DA, a oni koji se s tvrdnjom nisu slagali trebali su zaokružiti NE. Neke od tvrdnji koje su se nalazile u anketi bile su: „Volim ići u školu“, „U školi postoji odrasla osoba kojoj mogu sve reći“, „Smatram da je moj razred jako složan“ i slično. Ispitivanje je provedeno s ciljem dobivanja objektivnih informacija o trenutnim odnosima učenika u određenom razredu i o njihovim stavovima općenito, zatim o njihovim odnosima, stavovima prema nasilju, o prijašnjem susretanju s nasiljem i slično. Ideja je da ispitivač, nakon provođenja svih radionica, s učenicima ponovno provede anketu kako bi se utvrdilo je li došlo do promjena u razmišljanjima i stavovima učenika i jesu li postignuti željeni rezultati. Tvrdnje u anketi su osmišljene kako bi ispitivač ustanovio kako se učenici snalaze, odnosno kako razmišljaju o temama vezanim uz četiri područja: toleranciju, predrasude i stereotipe, prava djeteta i rješavanje sukoba.

1. RADIONICA

Naziv radionice: TOLERANCIJA

Trajanje radionice: 50 minuta

Ciljevi:

- Naučiti što je tolerancija
- Osvijestiti važnost neverbalne komunikacije
- Osvijestiti važnost prihvaćanja onih koji se razlikuju od nas
- Osvijestiti važnost rada u skupinama

1. Uvodna aktivnost - Papirići u boji

Svakom se učeniku na leđa zalijepi papirić određene boje (zelene, plave, crvene, žute), a samo jedan učenik dobiva poseban papirić u boji koja se razlikuje od drugih papirića. Učenici se prema boji papirića dijele u četiri skupine. Njihov je zadatak pronaći svoju skupinu, ali pritom se smiju sporazumijevati isključivo neverbalnom komunikacijom i različitim pokretima. Kad igra završi, učenik s posebnim papirićem ostaje izvan skupine, pošto ne pripada nijednoj od njih.

Učenici smiju komunicirati samo pokretima te je učenik koji ne pripada nijednoj skupini jasno upoznat s tim da nije „dobrodošao“ u određenu skupinu (gestama, mimikama, pantomimom). Kada se učenici poslože u odgovarajuće skupine, slijedi razgovor o situacijama koje su se događale tijekom aktivnosti.

2. Središnja aktivnost - Heuristički razgovor

Vodimo razgovor s učenicima te ih usmjeravamo postavljajući im određena pitanja. „Kako ste se osjećali vi koji ste odmah bili prihvaćeni u svoju skupinu?“, „Kako ste se osjećali vi koji ste nekoliko puta bili odbijeni prije nego što ste pronašli odgovarajuću skupinu?“ , „Kako si se osjećao ti kojeg nijedna skupina nije prihvatila?“ , „Kakav je osjećaj odbijati druge?“, „Što mislite kako se sada osjeća onaj kojega su sve skupine odbacile?“ ...

Heurističkom metodom razgovora dolazi se do zaključka da ne treba na temelju činjenice da smo drugačiji odbacivati druge. Ponekad je potrebno zapitati se kako se osjećaju osobe koje su odbačene i kako im možemo pomoći. Razgovaramo o širenju tolerancije i o tome kako poboljšati međusobne odnose u razredu.

3. Završna aktivnost - Pozitivne osobine

Učenici su podijeljeni u četiri skupine koje čine 4 do 5 učenika. Učenici u skupinama sjede u krugu. Svaki učenik dobiva papir na kojem pri dnu treba napisati svoje ime i prezime te poslati papir u desnu stranu, prijatelju koji sjedi pokraj njega. Kada dobiju papir s imenom svojih prijatelja, trebaju na vrhu istog napisati neke pozitivne osobine, odnosno nešto lijepo što ih asocira za tu osobu čije ime piše na dnu papira. Kada navedeno napišu, preklope dio papira na kojemu pišu osobine te šalju papir ponovo u desnu stranu. Tako će svi učenici u skupini napisati za svakoga pojedine karakteristike i osobine. Aktivnost završava kada papir „obiđe“ cijeli krug te se vrati

u ruke vlasnika papira čije ime i prezime piše na dnu. Tako svaki učenik može otvoriti i pročitati poruku te uvidjeti što su lijepo prijatelji napisali o njemu. Isticanje takvih pozitivnih osobina može poticajno utjecati na učenike. Osim dobrog osjećaja, razvijaju se i pozitivna razmišljanja i odnosi među učenicima. Zatim se odabire nekoliko učenika koji čitaju naglas što su drugi napisali o njima. Papiriće mogu ukrasiti i ponijeti ih kući te svaki put kada osjete potrebu mogu ih pročitati kako bi se prisjetili zašto ih prijatelji vole. Tom aktivnošću završava prva radionica.

2. RADIONICA

Naziv radionice: PREDRASUDE I STEREOTIPI

Trajanje radionice: 45 minuta

Ciljevi:

- Spoznati što su to stereotipi, a što predrasude
- Osvijestiti učenike o postojanju različitosti
- Cijenjenje jedinstvenosti, individualnosti i različitosti
- Osvijestiti da većina stereotipa i predrasuda nisu točni
- Naučiti kako se „boriti“ protiv različitih stereotipa i predrasuda
- Osvijestiti važnost poštivanja različitosti

1. Uvodna aktivnost - Razgovor o stereotipima i predrasudama

Razgovaramo s učenicima o stereotipima i predrasudama kako bi se utvrdilo znaju li što su stereotipi, a što predrasude. Nadalje, važno je saznati jesu li se možda suočili s nekim stereotipima ili predrasudama te znaju li nabrojati neke od njih. Stereotipe je moguće definirati kao mišljenja, stavove ili vjerovanja o nekim situacijama, osobama, grupama ljudi i idejama. Ako su stereotipi više neopravdano negativni nego pozitivni, govorimo o predrasudama. Dakle, predrasude se definiraju kao neopravdani negativni stavovi prema nekoj grupi ljudi ili pojedincima. Ako se predrasude odražavaju u nečijem ponašanju, radi se o diskriminaciji. Potrebno je razgovorom, na što jednostavniji način, pokušati učenicima objasniti što su stereotipi

i predrasude. Svrha je takvoga razgovora utvrditi jesu li se učenici već i prethodno susreli s određenim stereotipima i predrasudama, a da možda ni sami nisu bili toga svjesni.

Nakon što se utvrdi što su to stereotipi, a što predrasude, igramo igru kako bismo podijelili učenike u skupine. Kažemo im da trebaju stati u vrstu, poredani od najstarijeg prema najmlađemu. Učenici pritom ne smiju komunicirati, već samo trebaju stati u vrstu, poredavši se pritom po datumima njihova rođenja. Ova je aktivnost izrazito korisna jer se učenici koriste isključivo neverbalnom komunikacijom kako bi izvršili zadani zadatak. Takva aktivnost je za njih iznimno zanimljiva i potiče ih na timski rad. Glavna svrha ovoga zadatka nije da učenici stanu u vrstu po starosti, već da probaju pronaći pravo mjesto među ostalim učenicima. Nakon što svi učenici stanu u vrstu, dijele se u četiri skupine.

Središnja aktivnost - Kako „razbiti“ stereotipe i predrasude?

Svaka skupina dobije papir s dvjema do trima predrasudama i stereotipima te ima zadatak porazgovarati o njima i pokušati ih „razbiti“ raznim argumentima. Svi stereotipi i predrasude prilagođeni su isključivo učenicima, i to u smislu da predstavljaju pojedine situacije s kojima se mogu susresti u svakodnevnom životu.

Stereotipi i predrasude:

1. Djevojčice su mirnije od dječaka.
2. Dječaci su agresivniji od djevojčica.
3. Djevojčice nisu nasilne.
4. Muškarci su bolji sportaši od žena.
5. Djevojčice urednije pišu od dječaka.
6. Djevojčice se ne tuku.
7. Djevojčice su pristojnije od dječaka.
8. „Zločesta“ djeca imaju loše ocjene.
9. Žene kuhaju bolje od muškaraca

10. Roza boja je samo za cure.
11. Dječaci nikada ne plaču.
12. Učiteljice su stroge.
13. Muškarci bolje voze nego žene.

Završna aktivnost - Zaključak

Svaka skupina dolazi pred ploču te zaključuje da su određeni stereotipi i predrasude zapravo neistiniti jer je netočno da su, naprimjer, samo dječaci nasilni. Učenici pritom navode primjere koji dokazuju suprotno. Ako određene stereotipe i predrasude učenici ne uspiju opovrgnuti, voditelj radionice im pojašnjava njihova značenja koristeći se PowerPoint prezentacijom. Važno je da naposljetku svi učenici usvoje glavnu pouku radionice, a to je da ne treba suditi druge na temelju određenih činjenica. U tom smislu, važno je da učenici shvate da prisutnost jednog nasilnog dječaka u školi ne podrazumijeva da su svi dječaci nasilni. Također, u završnoj aktivnosti učenici govore o tome kako suzbijanje predrasuda može poboljšati odnose u njihovom razredu te na papiriće pišu prijedloge kako bi trebao izgledati „Razred bez predrasuda i stereotipa“.

3. RADIONICA

Naziv radionice: PRAVA DJETETA

Trajanje radionice: 45 minuta

Ciljevi:

- Prisjetiti se koja su prava svakog djeteta
- Spoznati važnost dječjih prava
- Osvijestiti da nemaju sva djeca svijeta prava koja bi trebala imati
- Osvijestiti da nikomu ne smiju biti uskraćena njegova prava

Uvodna aktivnost - Što su prava djeteta?

Razgovaram s učenicima o tome što su to prava i kakva prava imaju djeca. Razgovorom je također potrebno utvrditi jesu li čuli za UNICEF i za Konvenciju o pravima djeteta te znaju li nabrojati neka prava koja imaju i slično. Učenicima se na PowerPoint prezentaciji prikazuju pojedina prava djeteta, koja zatim trebaju prepisati na papir. Potom trebaju razmisliti o tome koja su prava za njih bitnija, a koja su manje bitna te ih sukladno tomu poredati. Slijedi razgovor o tome kako su poredali navedena prava i je li im bilo teško odlučiti koja su prava važnija od drugih. Zaključujemo da su sva prava jednako bitna i da nijedno dijete na svijetu ne bi trebalo biti zakinuto ni za jedno pravo koje bi trebalo imati. Nastavljamo razgovor o tome poštuju li se sva ta prava kada je riječ o djeci u njihovoj okolini, o djeci u svijetu i slično. Svrha je ovoga razgovora da učenici spoznaju koja su njihova prava i da pritom shvate da se prava djeteta trebaju poštivati. Također je važno da učenici osvijeste da negdje u svijetu postoje djeca koja su zakinuta za svoja prava i da razmisle o tome kako bi se to moglo promijeniti. Isto tako, bitno je da se zapitaju tko uopće može određivati koja su prava djeteta i tko bi djeci trebao osigurati njihova prava.

Središnja aktivnost - Plakat o pravima djeteta

Učenici se sami podijele u dvije skupine tako da ih u svakoj skupini bude podjednako. Ovo je način kojim se utvrđuje kako učenici surađuju, odnosno hoće li doći do nesuglasica i problema prilikom podjele u skupine. Cilj je ovoga zadatka učenicima dati priliku da vide jesu li nešto naučili iz radionice s papirićima, čija je glavna pouka da ne treba nikoga odbaciti iz skupine.

Učenici trebaju osmisliti i izraditi plakate na kojima će biti prikazana prava djeteta, koristeći se pritom crtežima ili natpisima.

Nakon što izrade plakate, učenici ih prezentiraju ostatku razreda. Prilikom prezentacije, učenici govore o pravima koja su odabrali i zašto su im upravo ta prava bitna te objašnjavaju zašto bi sva djeca trebala imati jednaka prava.

Završna aktivnost – Kršenje dječjih prava

Učenici su podijeljeni u parove te međusobno razgovaraju o tome jesu li se ikada našli u situaciji da su prekršena njihova prava. Dobrovoljci imaju mogućnost ispričati pred cijelim razredom kako i kada su njihova prava bila ugrožena te istaknuti kako su se oni tada osjećali. Zatim se ističe važnost poštivanja dječjih prava te njihova uloga u postizanju pozitivnih odnosa u razredu. Na samom kraju aktivnosti provodi se igra u kojoj voditelj čita prava djeteta, a učenici ustaju ako smatraju da je to pravo važno za njih i razvijanje pozitivnih odnosa u razredu. Oni učenici koji misle suprotno, ostaju sjediti. Pojedini učenici mogu obrazložiti svoje mišljenje ako to žele.

4. RADIONICA

Naziv radionice: KAKO RIJEŠITI SUKOB

Trajanje radionice: 50 minuta

Ciljevi:

- Osvijestiti probleme u komunikaciji i njezinu važnost u svakodnevnom životu
- Učenici će moći razlikovati rješavanje sukoba mirnim i nasilnim putem
- Učenici će naučiti rješavati sukobe na više različitih načina

Uvodna aktivnost - Razgovor i podjela uloga

Uvodna aktivnost je podjela uloga. Učenici izvlače papiriće s različitim simbolima, pri čemu je svaki od simbola prisutan na šest papirića. Učenici s papirićima istih simbola čine jednu skupinu. Svaka skupina ima zadatak odglumiti određenu situaciju koja je opisana na njihovom papiru. Naime, radi se o problemskim situacijama s kojima se učenici svakodnevno susreću, kao što su nesporazumi, nesuglasice, svađe, odnosi s prijateljima u razredu i slično.

Razgovor započinje pitanjima o nesuglasticama i nesporazumima. „Kada ste se zadnji put naljutili na nekoga i zašto?“, „Kako se osjećate kada se posvađate s nekim?“, „Što učinite nakon svađe kako bi je riješili?“, „Jeste li ikada pomirili nekoga tko je bio posvađan?“

Središnja aktivnost - Učenici dobivaju papiriće sa zadacima. U prvom zadatku učenici trebaju odglumiti situaciju u potpunosti slijedeći upute s papirića. Nakon što sve skupine odglume svoje situacije, slijede kratki komentari. Situacije su sljedeće:

1. Nakon nastave tjelesne i zdravstvene kulture Ana je u svlačionici zaboravila svoju obuću (tenisice). Iako su Petra i Maja to vidjele, nisu joj ništa htjele reći, već su tu situaciju iskoristile da bi se rugale i smijale Ani iza leđa. Sljedećeg dana Anina mama nazvala je učiteljicu da pita jesu li možda pronađene tenisice u učionici. Petra i Maja i dalje nisu htjele reći gdje su ih zadnji put vidjele, iako je Ana bila jako nesretna zbog izgubljenih tenisica. Cijela situacija im je bila vrlo zabavna.
2. Marku je tijekom velikog odmora nestala nova omiljena olovka. Kako je već ranije imao sukobe s Filipom, smatrao je da je Filip krivac za nestanak njegove nove olovke. Nije ga ni pitao je li možda vidio njegovu olovku, nego ga je otvoreno napao i nazvao pogrdnim riječima te mu je rekao: „Da si mi iste sekunde vratio moju olovku!“. Filip nije znao gdje je Markova olovka te mu je također grubim tonom odvratio: „Baš me briga za tvoju glupu olovku“. To je bio početak njihovog verbalnog sukoba.
3. Učenici su pisali ispit iz matematike. Borna i Luka sjede zajedno u klupi. Borna je odličan učenik te stalno pomaže Luki. Prilikom pisanja provjere, Luka nije znao riješiti nekoliko zadataka i potiho je zamolio Bornu za pomoć. Borna mu je šapnuo: „Ne mogu ti sada pomoći“. Učiteljica je začula glasove. Vidjela je Bornu i Luku kako šapuću i odlučila je uzeti njihove provjere jer ih je već nekoliko puta upozorila. Sukob je nastao kada je učiteljica Borna i Luki dala jedinicu bez mogućnosti ispravljanja pisane provjere.

Nakon što skupine odglume spomenute situacije, svaka skupina zasebno predlaže kako bi promijenila situaciju tako da ishod bude zadovoljavajuć za sve sudionike. Učenici koji nisu glumili u prvoj aktivnosti trebaju odglumiti situacije s pozitivnim rješenjem koje su skupine predložile.

Slijedi razgovor o najčešćim uzrocima koji dovode do sukoba te o tome koji su sudionici sukoba i na koje se sve načine sukobi mogu riješiti. Postavlja se pitanje jesu li pojedinci koji sukob promatraju i ništa ne čine također njegovi sudionici. Važno je da učenici na kraju ove radionice razumiju da postoji više različitih načina

za rješavanje sukoba te da ponekad i oni sami sudjeluju u određenim sukobima, a da toga nisu ni svjesni.

Završna aktivnost – Izrada plakata

Učenici izrađuju zajednički razredni plakat s preporukama kako treba rješavati sukobe s ciljem stvaranja pozitivnih odnosa. Osim preporuka, pišu i savjete kako bi se trebali ponašati da bi izbjegli moguće sukobe u svojem razredu.

Provođenje radionica u praksi

Zbog nepredvidive situacije nastale pandemijom virusa COVID-19, ispitivačica je bila u mogućnosti održati prve dvije od sveukupno četiri radionice.

Radionice su se održale u trećem razredu Osnovne škole Nikola Tesla. Radionicama je prisustvovalo 19 učenika. U tom su razredu odnosi donekle narušeni jer je jednom od učenika dijagnosticiran poremećaj u ponašanju. Učiteljica produženog boravka, tijekom kojeg su se radionice održavale, uvela je ispitivačicu u dinamiku i postojeće odnose u razredu.

U prvoj radionici naglasak je bio na toleranciji. Prilikom komunikacije s učenicima, ispitivačica je utvrdila da im je već otprije poznat pojam tolerancije. Međutim, mnogi učenici ga nisu znali definirati. Svi učenici aktivno su sudjelovali u prvoj aktivnosti (papirići u boji). Djevojčica koja je dobila „poseban“ papirić podijelila je s drugim učenicima svoje iskustvo i objasnila kako se osjećala kad je ostala sama. Navela je osjećaje neugode, srama i izoliranosti koji su prerasli u osjećaje sreće, prihvaćenosti i iznenađenosti kada ju je jedna skupina prihvatila. Ispitivačica je metodom promatranja i razgovora s učenicima uočila empatiju drugih učenika prema izoliranoj učenici, što je i bio cilj ove radionice. Jedan od učenika, uočivši da svi učenici ne

pripadaju nekoj skupini, samoinicijativno je odbacio pravila igre te pozvao odbačenu učenicu u svoju skupinu. Tim činom je pokazao kritičko mišljenje i evaluaciju nametnutih okvira. Druga aktivnost također je izazvala pozitivne reakcije kod učenika. Naime, na njih je dobar dojam ostavilo čitanje pozitivnih poruka koje su im napisali prijatelji iz razreda. Neki su učenici bili iznenađeni jer nisu očekivali da učenici s kojima se ne druže često imaju tako lijepo mišljenje o njima. Ispitivačica smatra da je prva radionica na temu tolerancije bila uspješna jer je njezin glavni cilj ispunjen. Nakon nekoliko dana ispitivačica je dobila povratnu informaciju od učiteljice iz produženog boravka i pritom je saznala da je radionica pozitivno utjecala na odnose pojedinih učenika u razredu. Ispitivačica drži da bi radionica bila zanimljivija kada bi u razredu bilo više učenika jer bi onda do izražaja došlo više različitih karaktera. Također, bilo bi praktičnije da je za provedbu ove radionice bila dostupna veća prostorija (npr. dvorana za tjelesni odgoj) kako bi učenici stekli bolji dojam o odvojenosti skupina i izolaciji odbačenog učenika. Ova radionica prikladna je za provođenje i u višim razredima osnovne škole.

Tema druge radionice bili su stereotipi i predrasude. Prilikom provođenja ankete, samo je jedan učenik poznao spomenute pojmove i na ponuđenu tvrdnju „Znam što su stereotipi i predrasude“ odgovorio je potvrdno. Na početku radionice ispitivačica je heurističkim razgovorom pomogla učenicima da zakluče što su stereotipi i predrasude. U glavnoj aktivnosti učenici su bili podijeljeni u skupine i trebali su opovrgnuti određene stereotipe i predrasude koje su dobili na papirićima. Učenici su srčano pristupili zadatku te su, uz manje rasprave unutar skupine, iznenađujuće brzo zaključili da su stereotipi u potpunosti neistiniti i nevažeći. Svaka skupina je pred razredom iznijela svoje stavove o predrasudama i stereotipima koje su dobili. Nakon izlaganja svih skupina, ostatak razreda podijelio je svoje dojmove. Kao primjer može se navesti stereotip o ružičastoj boji koja je „isključivo“ za djevojčice. Jedan učenik naveo je da on ima ružičastu majicu, na što su drugi učenici komentirali da i oni imaju poneki ružičasti predmet. Drugi učenik zaključio je raspravu izjavom „*Ružičasta je samo boja*“. Učenici su argumentirano opovrgnuli sve stereotipe i predrasude koji dijele predmete, poslove, karakterne osobine i vještine na muške i ženske. Ispitivačica smatra da učenici nisu zapamtili punu definiciju stereotipa i predrasuda. Međutim, drži da oni stereotipe i predrasude mogu

prepoznati u svojoj svakodnevici i da bi se teme tolerancije, predrasuda i stereotipa trebale provoditi barem jedanput u polugodištu kako bi učenici razvijali empatiju i pozitivne međuljudske odnose. Također, radionice na ovu temu trebale bi se uvesti od prvog razreda osnovne škole te bi se konstantno trebala razvijati emocionalna inteligencija učenika.

2. Poticanje pozitivnih odnosa učitelja, učenika i njihovih roditelja

Za stvaranje ugodnog razrednog okruženja, osim poticanja pozitivnih odnosa među učenicima, potrebno je poraditi i na odnosima među učiteljima i roditeljima. Takvi odnosi najbolje bi se ostvarili kroz razne aktivnosti koje uključuju učenike, njihove roditelje i učitelje. Učitelji bi barem jednom u polugodištu trebali organizirati zajednička druženja kao što su radionice na kojima se izrađuju predmeti koji se prodaju na božićnom ili uskršnjem sajmu. Za takve bi radionice učitelj kao moderator trebao osigurati i pripremiti materijale te u dogovoru s učenicima i roditeljima nabaviti sve što im je potrebno za izradu. Radionice ne trebaju trajati dugo, ali važno je da svaki pojedinac pronađe nešto za sebe i da sam odluči kako će pridonijeti uspjehu radionice. Ponekad u radionici, zbog svojih obaveza, neće moći sudjelovati oba roditelja, pa bi trebalo organizirati barem nekoliko radionica tijekom školske godine kako bi se svim roditeljima pružila mogućnost sudjelovanja u takvim aktivnostima. Osim radionica, mogu se organizirati i razne humanitarne akcije s ciljem pomaganja potrebitima i stvaranja poticajne i ugodne atmosfera. Isto tako, roditeljski sastanak može biti idealno mjesto za opušteni razgovor učitelja i roditelja te prilika za poboljšanje ili održavanje njihovih odnosa. Roditeljski sastanak može također biti prilika za roditelje da izraze svoje stavove, mišljenja i želje koje se odnose na poboljšanje cjelokupnog školovanja njihove djece. Pozitivna iskustva donio bi i skup radionica na kojima bi roditelji, ako to žele, upoznali učenike s posebnostima svojega zanimanja, podrijetla, interesa, hobija i slično. Tako bi naprimjer roditelj koji je rođen u nekoj drugoj državi, odnosno osoba koja je dvojezična (hrvatski i još jedan jezik), mogao održati učenicima kratku prezentaciju

o toj državi. Mogao bi pritom govoriti o kulturi, jeziku i zanimljivim običajima te zemlje te uključiti učenike u određene aktivnosti i prikazati im zanimljive fotografije, videoisječke i kulturne znamenitosti iste. Roditelj predavač mogao bi učenicima pustiti glazbu s ritmovima koji su tradicionalni u toj zemlji, a na koju bi učenici mogli plesati. Jedan je od mogućih problema činjenica da bi se takve aktivnosti mogle održati isključivo van radnog vremena učitelja zbog radnih i ostalih obveza roditelja. Kraj školske godine idealno je vrijeme za opuštena druženja na otvorenom. Sportske igre u kojima sudjeluju roditelji, učenici i učitelji izvrstan su primjer takvog druženja. Na kraju četvrtog razreda običaj je organizirati veće okupljanje roditelja, učenika i učitelja kako bi se stavila kruna na odnos koji se njegovao protekle četiri godine.

RADIONICA

Naziv radionice: Obrnute uloge

Ciljevi:

- Osvijestiti probleme i važnost komunikacije u svakodnevnom životu
- Potaknuti međusobnu suradnju učenika, njihovih roditelja i učitelja
- Međusobno se bolje upoznati s roditeljima učenika

Uvodna aktivnost – svaki učenik u razredu predstavlja svoje roditelje drugim učenicima tako da kaže imena roditelja i opiše ih jednim pridjevom koji počinje istim početnim slovom kao i ime roditelja. Npr. „Ovo je moja mama Ana, ona je ambiciozna, a ovo je tata Slavko, on je sretan“. Zatim jedan od roditelja govori ime svojeg djeteta te pridjev koji počinje istim početnim slovom. Npr. „Ovo je Maja, ona je marljiva“.

Središnja aktivnost - učenici nakratko preuzimaju ulogu roditelja koji odlaze u školu na roditeljski sastanak svojem djetetu. Učenici su podijeljeni u dvije skupine. Dok jednu skupinu čine učenici koji predstavljaju dobre, pristojne roditelje koji žele surađivati s učiteljicom, drugu skupinu čine učenici koji predstavljaju nepristojne,

glasne roditelje kojima je teško pronaći zajednički jezik s učiteljicom. Jedan učenik preuzima ulogu učiteljice te, uz pomoć prave učiteljice, vodi roditeljski sastanak. Na prvom roditeljskom sastanku sudjeluju roditelji iz prve skupine koji s učiteljicom na miran način pronalaze zajednička rješenja za probleme unutar razreda, pri čemu razgovaraju o raznim idejama, zapažanjima i slično. Prevladava ugodno i opuštajuće ozračje. Na drugom roditeljskom sastanku prisustvuju roditelji koji uopće ne slušaju učiteljicu, pričaju u isti glas i međusobno se prepiru. U učionici je veoma bučno, a roditelji i učiteljica ne pronalaze nikakvo zajedničko rješenje. Nakon što učenici odigraju svoje uloge, mogu uvidjeti velike razlike u načinima komunikacije na dvama roditeljskim sastancima. Učenik koji je glumio učiteljicu izražava svoje doživljaje te opisuje kako se osjećao prilikom prvog, a kako prilikom drugog roditeljskog sastanka. Nakon toga dolazi do male rasprave u koju se uključuju i roditelji učenika koji također govore svoja mišljenja te diskutiraju o tome zašto je bitna dobra komunikacija i kvalitetna suradnja s učiteljicom. Učenici pomoću ovoga primjera mogu osvijestiti koliko su važni odnosi između njihovih roditelja i učitelja te koliko oni utječu na njihovu dobrobit.

Završna aktivnost - učenici pišu poruke svojim učiteljima i roditeljima u kojima ističu što za njih znači njihova suradnja te predlažu ideje, igre i aktivnosti koje bi češće voljeli raditi s roditeljima i učiteljima, a sve s ciljem poboljšanja međusobnih odnosa.

3. Poticanje pozitivnih odnosa među zaposlenicima u školi

Posao učitelja podrazumijeva rad i suradnju s mnogim drugim ljudima koji čine školski kolektiv. Stoga su i međusobni odnosi u tom kolektivu vrlo važni. U mnogim velikim korporacijama i tvrtkama postoje takozvani *teambuilding* dani/aktivnosti. U školama takve aktivnosti ovise isključivo o inicijativi kolektiva i samom odazivu učitelja na sudjelovanje u određenim aktivnostima. Idealno vrijeme za provođenje kratkotrajnih i zanimljivih aktivnosti jest sjednica učiteljskog vijeća. Na početku

nove školske godine u većinu škola dolaze novi zaposlenici. Učitelji koji već duže vrijeme rade u toj školi te se međusobno poznaju, trebali bi se predstaviti novim kolegama. Idealna aktivnost bila bi „Predstavi onoga koji sjedi pokraj tebe“. Tako bi učitelji svojim novim kolegama na zabavan, opušten i pozitivan način predstavili kolegu kojeg već duže vrijeme poznaju. Novi bi zaposlenici tako stekli dojam o svojim kolegama i započeli bi školsku godinu u ugodnom radnom ozračju. Pred kraj prvog polugodišta, kada se bliži vrijeme blagdana, idealna aktivnost bila bi „Tajni prijatelj“. Ova aktivnost podrazumijeva da svi zaposlenici škole u kutiju ubace papirić sa svojim imenom te zatim izvuku papirić s nečijim tuđim imenom i time postaju njihovi tajni prijatelji. Njihov zadatak je da do posljednjeg dana polugodišta pripreme simboličan dar za svojega tajnog prijatelja. Tijekom drugog polugodišta poželjno je organizirati izlet ili druženje na otvorenom za sve članove kolektiva. Ako je škola u mogućnosti organizirati i višednevne izlete, bilo bi idealno kada bi se oni održali u sklopu stručnog usavršavanja. Međutim, ako ravnatelj nije u mogućnosti organizirati stručno usavršavanje za sve djelatnike (npr. financijsko ograničenje), trebao bi razviti sistem po kojem bi svaki djelatnik u izvjesnom vremenu dobio priliku za stručno usavršavanje, u slučaju da on to želi.

RADIONICA

Naziv radionice: Što smo naučili od svojih učitelja, da sam ja učitelj...

Ciljevi:

- osvijestiti važnost suradnje između učenika u razredu, izvan njega i u cjelokupnom školskom okruženju
- osvijestiti važnost međusobne suradnje učitelja, ravnatelja i pedagoga
- promicati pozitivne odnose

Uvodna aktivnost - učitelj/učiteljica i učenici sjede u krugu te izvlače papiriće s imenima drugih učenika u razredu ili učitelja/učiteljice. Svi pred sobom imaju papirić s imenom neke osobe iz kruga, a njihov zadatak je da navedu barem jedan

primjer dobrog djela koje je ta osoba, čije se ime nalazi na papiriću, učinila za njih ili za nekog drugog. Tako će svaki učenik biti istaknut zbog određenog dobrog djela koje je napravio kako bi pomogao svom prijatelju iz razreda ili učitelju.

Središnja aktivnost - učenici preuzimaju ulogu učitelja, ravnatelja ili pedagoga i pritom su podijeljeni u tri skupine. Zadatak svake skupine je osmisliti određenu aktivnost ili igru kako bi potaknuli pozitivne odnose. Nakon što osmisle svoju aktivnost, svaka skupina s ostatkom razreda pokušava provesti tu aktivnost. Cilj je razviti kvalitetnu suradnju i dobre odnose.

Završna aktivnost - učenici izrađuju razredni plakat na temu „Pozitivni odnosi i međusobna suradnja“. Na plakat ispisuju pozitivne poruke o suradničkim odnosima i prijateljstvu koje su naučili od svojih učitelja, kao i poruke kojima im poručuju zašto su pozitivni odnosi, međusobna suradnja i prijateljstvo važni. Ova radionica sintetizira sve što su učenici naučili o stvaranju pozitivnih odnosa i rješavanju različitih situacija s kojima se susreću tijekom života.

Svrha je ovih radionica upotpunjavanje školske svakodnevice drugačijim načinom rada koji je ujedno zabavan i poučan. Kada bi svaki učitelj izdvojio nekoliko školskih sati godišnje za provođenje ovakvih i sličnih radionica, mogli bi se ostvariti pozitivni pomaci u odnosima, i to na više različitih područja (npr. emocionalno zadovoljstvo učenika, bolji odnosi, bolji školski uspjeh i sveukupno zadovoljstvo učenika).

ZAKLJUČAK

Odnosi su temeljna ljudska potreba i stoga je vrlo važno poticati, razvijati i njegovati pozitivne međuljudske odnose, što je bio i jedan od ciljeva ovog diplomskog rada. Naglasak je na stvaranju pozitivnih odnosa u školi kako bi učenici mogli napredovati, stvarati i s radošću ići u školu i u njoj se osjećati sigurno.

Proučavajući odnose među sudionicima različitih odnosa, moguće je uvidjeti da su odnosi, neovisno o njihovoj razini i dubini, vrlo složen pojam i da je stoga rad na njima dugotrajan. Dakle, odnosi se njeguju i o njima se uči cijeli život. Međutim, da bi ljudi uopće shvatili važnost i dubinu dobrih odnosa, o njima je potrebno razgovarati već od djetinjstva i školskih dana. Naime, djeci je potrebno ukazati na činjenicu da se odnosi njeguju stalno, posebice oni dobri.

Kvalitetni odnosi vrlo su važni za stvaranje pozitivnog, poticajnog i stvaralačkog ozračja unutar razreda, kao i škole u cjelini. Poteškoće koje nastaju među učenicima u razredu, školi i svakodnevnom životu rezultat su loših i nekvalitetnih odnosa.

Može se zaključiti da su loši odnosi, uključujući i nasilje među učenicima, sve češći i rasprostranjeniji problem u društvu. Upravo su zato u ovom radu predstavljene razne radionice kojima je zajednički cilj prevencija nasilja i poticanje pozitivnih odnosa. Radionice mogu pomoći učenicima da stvore „zdrave“ odnose sa svojim kolegama u razredu i da poboljšaju odnos učitelja s učenicima i njihovim roditeljima. Radionice mogu poslužiti učiteljima da usmjere svoje učenike i nauče ih kako promovirati pozitivne odnose.

Cilj je prve radionice, na temu „Tolerancija“, osvijestiti važnost prihvaćanja onih koji su različiti od drugih. Učenici bi tijekom sudjelovanja u drugoj radionici pod nazivom „Stereotipi i predrasude“ trebali osvijestiti da većina stereotipa i predrasuda nisu točni te bi trebali naučiti kako se protiv njih „boriti“. U trećoj radionici učenici se upoznaju s pravima djeteta kako bi spoznali njihovu iznimnu važnost.

Učenici svoje međusobne sukobe najčešće rješavaju svađom, što nije ispravan način i samim time predstavlja izniman problem. Stoga je u ovom radu predstavljena

radionica na temu „Rješavanja sukoba“ pomoću koje učenici mogu igrom, raznim primjerima i razgovorom usvojiti neke od načina mirnog rješavanja problema.

S obzirom na to da je u školi prisutan i problem nasilja roditelja nad učiteljima, ponuđene su ideje i radionice na tu temu. Cilj je takvih radionica zblížiti učitelje, učenike i roditelje te ih potaknuti na kvalitetnu suradnju.

Kako bi učitelji mogli poticati pozitivne odnose među svojim učenicima, bitno je da i oni njeguju takve odnose sa svojim kolegama. Stoga se u ovom radu predlažu razne aktivnosti kojima bi se mogli produbiti pozitivni odnosi unutar cijelog školskog kolektiva.

Usprkos problemima s kojima se učitelji susreću, kao što su nedostatak vremena, manjak materijala, nedovoljno poticaja, nerazumijevanje od strane drugih i slično, oni mogu pozitivno utjecati na svoje učenike i potaknuti ih na svojevrsne promjene.

Svrha je ovoga rada osvijestiti da je potrebno posvetiti veliku pažnju razvoju i stvaranju pozitivnih odnosa među učenicima, učiteljima i roditeljima u pojedinim školama, pa tako i u cijelom školskom okruženju i društvu općenito. Takvo djelovanje svojevrsna je prevencija stvaranju loših odnosa koji mogu eskalirati u različite oblike nasilja. Štoviše, u prvom bi planu trebali biti pozitivni odnosi i prevencija nasilja, kako do njega uopće ne bi ni došlo.

Kao što je poznato, pozitivni odnosi koje gradimo s ljudima oko sebe pomažu nam da osnažimo „čovjeka“ u sebi.

PRILOZI

Prilog 1 – Anketa

Dragi učenici,

vaše sudjelovanje u ovoj anketi je anonimno i dragovoljno. Rezultati istraživanja bit će korišteni samo u znanstvene svrhe i neće biti poznati drugim ljudima. Molim vas da iskreno odgovorite na sva pitanja. U svakom trenutku možete odustati od ankete. Hvala vam na pomoći i suradnji!

Spol: M Ž

Ako se slažete sa sljedećim tvrdnjama zaokružite DA, ako se ne slažete zaokružite NE.

1. Volim ići u školu.	DA	NE
2. U školi se osjećam sigurno.	DA	NE
3. U razredu se osjećam prihvaćeno.	DA	NE
4. Prijatelji me nikada nisu odbacili u nekoj igri/aktivnosti.	DA	NE
5. Imam puno prijatelja u školi.	DA	NE
6. Volim se družiti sa svojim prijateljima iz razreda.	DA	NE
7. Volim se družiti sa svima iz razreda.	DA	NE
8. U školi puno učimo o tome kako biti dobar i poslušan.	DA	NE
9. Znam što su predrasude i stereotipi.	DA	NE

10. Smatram da su djevojčice pristojnije i mirnije od dječaka.	DA	NE
11. Smatram da smo u razredu svi jednaki.	DA	NE
12. Znam nabrojati barem dva prava djeteta.	DA	NE
13. U školi me nikada nitko nije udario.	DA	NE
14. U školi me nikada nitko nije uvrijedio.	DA	NE
15. U školi postoji odrasla osoba kojoj mogu sve reći.	DA	NE
16. Barem sam se jednom u školi posvađao/posvađala s prijateljem ili prijateljicom.	DA	NE
17. Nikad nisam plakao/plakala u školi.	DA	NE
18. U školi radimo puno aktivnosti u kojima cijeli razred sudjeluje.	DA	NE
19. Smatram da je moj razred jako složan.	DA	NE
20. Smatram da me prijatelji iz razreda poštuju.	DA	NE
21. Pažljivo slušam druge kad mi nešto govore.	DA	NE
22. Znam kako se uključiti u igru u kojoj već sudjeluju drugi.	DA	NE

23. Kad se djeca u razredu potuku ili posvađaju nastojim ih razdvojiti i pomiriti.	DA	NE
24. Kad netko u razredu ima problem, nastojim mu pomoći.	DA	NE
25. Nasilje je samo kada netko nekog udari.	DA	NE

POPIS SLIKA

Slika 1. Čimbenici koji utječu na stvaranje veza među vršnjacima (Matijević i sur., 2016, str. 196).....	13
Slika 2. Obilježja odbačenih, zapostavljenih i kontroverznih učenika u razredu (Matijević i sur., 2016).....	19
Slika 3. Vrste nasilja u školi (Bilić, 2016, str. 181).....	21
Slika 4. Razvojna linija od sukoba do zlostavljanja među vršnjacima (Bilić, 2018, str. 38).....	22
Slika 5. Vrste nasilja među učenicima (Bilić, 2016)	24

POPIS TABLICA

Tablica 1. Vrste uvreda (Bilić i sur., 2016, str. 68)	26
Tablica 2. Raširenost i učestalost elektroničkog nasilja u Hrvatskoj (Bilić, 2018, str. 93).....	30

LITERATURA

Akrap, A. (2015). Osoba i odnosi: Ključ razumijevanja obitelji kroz forme I figure filozofije dijaloga Martina Bubera. *Crkva u svijetu*, 50 (4), 555-579.

Bilić, V. (2013). Nasilje među vršnjacima: uloga branitelja žrtava, pomoćnika i pristaša počinitelja nasilja te pasivnih promatrača. *Život i škola: časopis za teoriju i praksu odgoja i obrazovanja*, 59(30), 193-209.

Bilić, V. (2018). Nove perspektive, izazovi i pristupi nasilju među vršnjacima.

Zagreb: Obrazovni izazovi i Učiteljski fakultet u Zagrebu.

Bilić, V. i Bašić, S. (2016). *Odnosi u školi, prilozi za pedagogiju odnosa*. Zagreb: Učiteljski fakultet Sveučilišta u Zagrebu.

Bilić, V., Buljan-Flander, G. i Hrpka, H. (2012). *Nasilje nad djecom i među djecom*. Jastrebarsko: Naklada Slap.

Buber, M. (1977). *Ja i Ti*. Beograd: Izdavačko poduzeće Rad.

Hrvatska enciklopedija, mrežno izdanje. Leksikografski zavod Miroslav Krleža, 2020. Pristupljeno 20. 5. 2020. <<http://www.enciklopedija.hr/Natuknica.aspx?ID=47271>>

Jurčić M. (2016). Partnerski međusobni odnosi pedagoga i ravnatelja škole. U: Bilić V. i Bašić S. (ur.) *Odnosi u školi* (str. 232 – 260). Zagreb: Učiteljski fakultet Sveučilišta u Zagrebu.

Kolak, A. (2016). Implicitne pedagogije odgojno-obrazovnih djelatnika i odnosi u školi. U: Bilić, V. i Bašić, S. (ur.) *Odnosi u školi* (str. 6-20). Zagreb: Učiteljski fakultet Sveučilišta u Zagrebu.

Lebedina Manzoni, M. (2016). Važnost vršnjačkog utjecaja i privrženosti među djecom i mladima u kontekstu razvoja pozitivnih odnosa. U: Bilić V. i Bašić S (ur.) *Odnosi u školi* (str. 38-70). Zagreb: Učiteljski fakultet Sveučilišta u Zagrebu.

Maleš, D., Miljavec Riđički, M. i Rijavec, M. (2001). *Odgoj za razvoj*. Zagreb: Alinea.

- Matijević, M., Bilić, V., i Opić, S. (2016). *Pedagogija za učitelje i nastavnike*. Zagreb: Školska knjiga.
- Milivojević, Z. (2010). *Emocije: psihoterapija i razumijevanje emocija*. Zagreb: Mladinska knjiga.
- Ministarstvo znanosti, obrazovanja i sporta. (2014). Zakon o odgoju i obrazovanju u osnovnoj i srednjoj školi (NN 152/14, čl. 4).
- Olweus, D. (1998). *Nasilje među djecom u školi: što znamo i što možemo učiniti*. Zagreb: Školska knjiga.
- Petrović, J. (2010). Karakteristike vršnjačkih konflikata u adolescenciji. *Primenjena psihologija*, 3(3), 223-237.
- Popadić, D. (2009). *Nasilje u školama*. Beograd: Institut za psihologiju i UNICEF.
- Roorda, D. L., Koomen, H. M. Y., Split, J. L. i Oort, F. J. (2011). The influence of affective teacher-student relationships on students school engagement and achievement: A meta-analytic approach. *Review of Educational Research*, 81, 493-529.
- Spasić, D. (2015), Nasilje kao predmet izučavanja kriminoloških nauka. *Zbornik radova Dani kriminalističkih nauka* (str. 218 – 233), Srajevo: FKKSS
- Stojanov, D. (2011). *Od psihologije ličnosti ka psihologiji osoba*. Novi Sad: Mediteran Publishing.
- Sušac, N., Ajduković, M. i Rimac, I. (2016). Učestalost vršnjačkog nasilja s obzirom na obilježja adolescenata i doživljeno nasilje u obitelji. *Psihologijske teme*, 25(2), 197-221.
- Šimić Šašić, S. (2016). *Odnos nastavnik – učenik: sličnosti I razlike s obzirom na dob učenika te efekti na učenje*. U: Bašić, S., Bilić, V. (ur.) *Odnosi u školi* (str. 71-98).
- Vasta, R., Haith, M. M. i Miller, S. A. (1998). *Dječja psihologija: moderna znanost*. Jastrebarsko: Naklada Slap.

IZJAVA O SAMOSTALNOJ IZRADI RADA

Izjavljujem pod punom moralnom odgovornošću da sam ja, Lucija Prah, [REDACTED] [REDACTED] studentica integriranog preddiplomskog i diplomskog sveučilišnog Učiteljskog studija Učiteljskog fakulteta u Zagrebu diplomski rad izradila samostalno, služeći se navedenim izvorima podataka i znanjem stečenim na Učiteljskom fakultetu i uz stručno vodstvo mentorice prof. dr. sc. Vesne Bilić.

Zagreb, rujan 2020.

Lucija Prah
